

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6   Tel.:048/5352515   Fax.:048/535 2332

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VLIV RODINY A RODINNÉHO PROSTŘEDÍ

NA KRIMINALITU MLÁDEŽE

Školní rok : 2004/2005

Autor: Pavel HADŽEGA

V H. Slavkově dne: 10. listopadu 2004

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: pedagogiky a psychologie
Studijní program: DBS
Kombinace: sociální pedagog

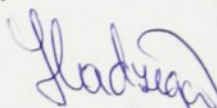
**VLIV RODINY A RODINNÉHO PROSTŘEDÍ
NA KRIMINALITU MLÁDEŽE**

The influence of family and family setting to
criminality of young people.

Diplomová práce

Autor:
Pavel Hadžega

Podpis:

Adresa:
Větrná 856/10
357 31, Horní Slavkov

Vedoucí práce: Mgr. František Sokol

Počet

stran	Pramenů	grafů	tabulek	Příloh
61	20	18	3	3

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146079121

V Horním Slavkově dne: 10. listopadu 2004

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hájkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát) Pavel H A D Ž E G A

adresa: Horní Slavkov, Větná 856

obor (kombinace): Speciální pedagog

Název BP: VLIV RODINY A RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA
KRIMINALITU MLÁDEŽE

Název BP v angličtině: The influence of family and family setting to criminality
of young people.

Vedoucí práce: Mgr. František S O K O L

Konzultant: Bc. Dagmar K U T T N E R O V Á

Termín odevzdání: 30. 04. 2004

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne

10. prosince 2002

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát):

Hadžega Pavel

Datum:

12. prosince 2002

Podpis:

Hadžega

KSS/SPED

55 A, [6] A. příl.

grafy, tab.

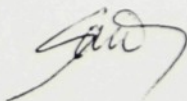
Cíl: Provést vlastním dotazníkem průzkum u mladých odsouzených mužů, v kolika letech se začali dopouštět prvních trestních deliktů. Jaké byly příčiny páchaní trestné činnosti. Grafické znázornění.

Předpoklady: Myslím si, že hlavní příčinou páchaní trestné činnosti je parta, drogy, gamblerství.

Metody: - rozhovorem,
- vlastním dotazníkem,
- zpracování do grafů

Literatura: - Doc. PhDr. RNDr. Vágnerová Marie. : CSc.: Úvod do psychologie. Universita Karlova v Praze. Karolinum, Praha 1, Ovocný trh 3.
- Doc. PhDr. RNDr. Vágnerová Marie. : CSc.: Psychopatologie pro pomáhající profese, variabilita patologie lidské psychiky. Portál s.r.o, Praha 1999.
- Matoušek, O. : Rodina jako instituce a vztahová síť. Portál s.r.o, Praha 1990.
- Chalupová, J. : Jaká je romská rodina? Bulletin VÚSRP, Praha 1990.

Vedoucí práce: Mgr. František Sokol

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č.121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím práce a konzultanty.

Autor:

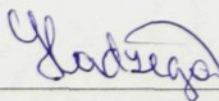
Pavel Hadžega

Adresa:

Větrná 856/10

357 31, Horní Slavkov

Podpis:

Datum:

10. listopadu 2004

Poděkování:

Děkuji všem, bez nichž bych nikdy svoji práci nedokončil. Vedoucímu práce Mgr. Františku Sokolovi za zasvěcené vysvětlování problémů tvorby diplomové práce a Bc. Josefu Strnadovi a Bc. Dagmar Kuttnerové za podnětné rady.

Anotace

Cílem práce bude zmapovat a popsat problematiku příčin proč se mladí lidé dostávají do Výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Práce bude zaměřena jednak na samotné zmapování z jakých rodin pocházejí, dále co je přimělo k páchání trestného činu. Autor práce chce zjistit, zda je více mladých lidí z nefunkčních, neúplných rodin a nebo z ideální funkční rodiny. Jako výzkumné metody budou zvoleny dotazníky zaměřené na zjištění postojů odsouzených a široké veřejnosti k této problematice.

Annotation

The goal of this work is to find out and describe the reasons - why young people are locked up into a prison. First, this work is focused on a family backgrounds of offenders and second, what makes them to break the law. The author of the work looks about that fact whether more offenders come from unfunctional and incomplete families or they are from ideal functional families. Questionnaires are used as a research method, focused on offender's and wide society's attitudes due to the mentioned problems.

Annotation

Das Ziel der Arbeit wird die Mappierung und Beschreibung der Problematik der Ursachen sein, warum die jungen Leute in den Haftvollzug und Strafvollzug der Freiheitsentziehung kommen. Die Arbeit wird gerichtet einerseits auf unabhängige Mappierung aus welchen Familien sie herkommen, weiter was sie zur Begehung der Straftat bewegt. Verfasser der Arbeit will feststellen, ob mehr junge Leute aus unfunktionellen, unvollständigen Familien sind, oder aus idealer funktioneller Familie. Als Forschungsmethoden werden Fragebogen gewählt gerichtet auf Feststellung der Stellungnahme der Verurteilten und breite Öffentlichkeit zur dieser Problematik.

OBSAH

1. Ú V O D.....	1
2. Teoretická část.....	3
2.1. Rodina jako instituce a vztahová síť.....	3
2.1.1. Rodina zanedbávající, případně týrající děti.....	3
2.1.2. Rodina se zneužívanou nebo týranou ženou.....	9
2.1.3. Rodina mladistvého delikventa.....	10
2.1.4. Rodina svobodné matky.....	12
2.1.5. Rodina s dospělým alkoholikem.....	15
2.1.6. Rodina a rozvod.....	18
2.1.7. Rekonstruovaná rodina.....	25
2.1.8. Uprchlíká rodina.....	27
2.1.9. Romská rodina.....	30
2.1.10. Idea funkční rodiny.....	35
3. Praktická část.....	41
3.1. Práce v grafech a tabulkách.....	43
3.1.2. Vyhodnocení dotazníků z řad odsouzených respondentů.....	43
3.2.3. Vyhodnocení dotazník široké veřejnosti.....	47
4. Cíl výzkumu.....	50
4.1. Porovnání postojů obou zkoumaných skupin.....	50
5. Diskuse.....	51
6. Závěr.....	52
7. Použité prameny.....	54
7.1. Použitá literatura.....	54
7.2. Nepublikované zdroje.....	55
8. Přílohy.....	56

1. Ú V O D

Druhá polovina 20. století je charakterizována nejsem rozmachem vědecko-technické revoluce, zvýšením životní úrovně, ale také takzvanými negativními civilizačními jevy, které bezprostředně souvisejí se zrychlujícím se životním tempem. Jedním z těchto negativních jevů, který v současné době hroživě narůstá a působí nemalé starosti všem civilizovaným zemím světa, je známý nárůst kriminality mládeže.

Kriminalita mládeže se stala v posledním desetiletí celosvětovým problémem. K zvlášť prudkému nárůstu kriminality, mládeže došlo po roku 1990 i u nás. S kriminalitou se, ale potýká celá Evropa. O tomto problému už se zmiňovala zpráva sekretariátu OSN z roku 1980, tato zpráva se jednala o dětech do 18 let, kde se konstatovalo, že v mnoha zemích lze považovat kriminalitu mládeže za závažný celospolečenský problém. Proto Valné shromáždění OSN vyzvalo všechny vlády světa, aby studium kriminality mládeže věnovalo nezbytnou pozornost tak, jak to vyžaduje neustále rostoucí závažnost tohoto problému.

V současné době se naskytá otázka, zda společnost vynakládá dostatečné prostředky a úsilí na to, aby mladá nastupující generace vytvořila optimální podmínky pro všestranný rozvoj.

Máme mládež, na kterou je spolehnutí a do které vkládáme naděje. Dokazují to ve škole, sportu a kultuře. Na druhou stranu je zde mládež, která jedná v rozporu s morálkou společnosti, v rozporu se zákonem. Nelze přehlížet jevy, jako je lehkomyšlný vztah k životu a jeho hodnotám, neúcta k lidem včetně vlastním rodičům, různé formy násilí a vandalismu. Současně nemůžeme nevidět, že příčinou těchto jevů bývá často špatný příklad rodičů, či jiných dospělých.

Podle statistických údajů Výzkumného ústavu kriminologického v Praze můžeme konstatovat, že kriminalita dětí a mládeže od roku 1990 vzrostla. Nepříjemná je právě ta skutečnost, že i u dětí jsou zastoupeny již prakticky všechny druhy trestné činnosti drobnými krádežemi počínaje, násilím a vraždou (brutální vraždou) konče. Praxe ukazují, že kriminalita mládeže je téměř výhradně záležitostí chlapců. Dívky jsou zde zastoupeny minimálně.

Jako vychovatel ve výkonu vazby Věznice v Horním Slavkově jsem působil 10 let zde jsem se setkával s mládeží od 15 let, která byla nazývána mladiství obvinění muži. Zde jsou zastoupeni obvinění všech sociálních vrstev a skupin. Obvinění ve Věznici v Horním Slavkově v současné době nejsou, ale jsou zde odsouzení muži blízcí mladistvého věku kteří jsou dáváni na specializované oddělení. Na tomto oddělení jsou odsouzení za lehké trestné činy, ale i za velmi závažné trestné činy. Tato skupina mladých odsouzených spadá pod tým kriminalistů, kteří se zabývají pouze kriminalitou mládeže.

Závažnost tohoto negativního jevu mě zaujala natolik, že jsem se rozhodl zaměřit svou bakalářskou práci na problematiku mládeže.

2. Teoretická část.

2.1. Rodina jako instituce a vztahová síť.

Přečetl jsem mnoho literatury na téma rodiny a delikvence mladistvých a příčiny trestné činnosti. Dostala se mi do ruky kniha, která vypovídala o všem co bych chtěl zpracovat do bakalářské práce, z tohoto pohledu jsem si vybral následující dělení:

2.1.1. Rodina zanedbávající, případně týrající děti.

Týráním dětí se v odborné literatuře míní jejich nepřiměřené fyzické trestání. Zanedbáním se míní rodičovská nevšímavost vůči podstatným potřebám dítěte-takoví rodiče nereagují na zřetelné signály nouze nebo deprivace svých dětí. Obojí rodičovský postoj se někdy vyskytuje v téže rodině, u téhož rodiče. Pokud se rodič chová jak agresivně, tak nevšímavě, považuje se za závažnější problém nevšímavost, i když na první pohled jsou děti víc ohroženy rodičovskou agresivitou. Porovnání skupiny týraných a zanedbávaných dětí však ukáže, že zanedbávané děti prosperují hůř.

Agresivní rodič je schopen způsobit dítěti vážný úraz, někdy i smrt, ale pořád ještě na dítě reaguje. Dítě je pro něj stále ještě interakčním partnerem. Dítě se má co učit, rodič může být v něčem přijmaným modelem. Týrané děti jsou ustrašenější či agresivnější než jejich vrstevníci, ale stále s nimi mohou držet krok ve vývoji rozumových schopností. Zanedbávané dítě, které pro rodiče jakoby neexistuje, je v situaci horší. Jde-li o úplně malé dítě, je jeho situace srovnatelná s pozicí vězně na samotce. Zanedbávané dítě nemá dost příležitostí k tomu, aby se učilo základním civilizačním dovednostem. Nemá dost podnětů k tomu, aby mohlo rozvíjet svůj intelekt. Mluví-li s ním rodič málo, dítě se opoždí ve vývoji řeči. Zanedbávané děti jsou hůře živeny a jsou nemocnější než jejich přiměřeně vychovávaní vrstevníci. Trpí pohybovými automatismy, které jim mají vynahradit chybějící podněty. Vůči okolí projevují málo zájmu, špatně navazují kontakty s cizími lidmi. Jsou hůře soustředitelné. Stav apatie je u nich střídán stavem náhlého oživení

(skáčou, křičí, do něčeho buší), jenž nemá dlouhé trvání a přechází zase do stavu apatie. Zanedbávané děti mají nedostatečný soucit s bližními, necítí vinu při přestupku proti obecným zásadám morálky. Snadno se stávají obětními beránky dětských kolektivů. Na neúspěch či frustraci reagují většinou agresivně. Tyto popisy odpovídají dětem extrémě zanedbávaným. Matějček razí v posledních letech termín subdeprivace, jímž označuje případy, kdy rodiče zanedbávají dítě jen v určitém ohledu, ne ve všech. Pak je následné zpoždění dětského vývoje méně výrazné a jeho hendikepy ve srovnání s vrstevníky mohou být snadněji přehlédnuty.

Rodiny zanedbávající a týrající děti mají často společné rysy. Týrání a zanedbávání dítěte bývá definováno jako jakákoli interakce rodiče s dítětem nebo chybení této interakce, která dítě poškozuje vývojově, emočně nebo tělesně. (Pojem emočního poškození musí brát v úvahu to, jak dítě událost vnímá.) Společným rysem obou typů rodin je necitlivost k potřebám dítěte. To bývá spojováno s osobností rodičů. Tito rodiče se snaží usměrňovat děti kritikou, nemají schopnost posilovat pozitivně žádoucí chování dětí. Špatně ovládají svoje agresivní impulsy, snadno upadají do afektů. Časté tresty zmnožují nežádoucí chování dětí a zvyšují tak rodičovskou pohotovost k udělování trestů. Psychologické charakteristiky rodičů uvádějí jako převládající osobnostní rys agresivitu, rigidní nutkavost nebo pasivní závislost a nezralost, častěji než v ostatní populaci se u těchto rodičů vyskytují tělesné hendikepy, snížená inteligence, duševní nemoci, trestná činnost, psychopatie, silná nespokojenost s vlastním životem.

Rodinná interakce je charakterizována jako celkově nepřátelská, převládá v ní kritika, odmítání, trestání, a to i mezi členy rodiny, kteří jsou dospělí, resp. nepatří mezi týrané (zanedbané) děti. Požadavky, které na sebe lidé v těchto rodinách kladou, jsou vysoké, nereálné a nekonzistentní, očekávání bývají nepochopitelně měněna. Potíže se vyskytují i v provozu domácnosti, tyto rodiny mají vyšší mobilitu. Rodiče bývají častěji nezaměstnaní.

Existují důkazy pro hypotéku, že týrání, resp. zneužívání dítěte je předáváno z jedné generace rodičů na další. Rodiče týrající, případně zneužívající své děti charakterizují atmosféru své orientační rodiny podobně, jako je samotné charakterizují pracovníci sociálních služeb: cítili se doma špatně, byli rodiči často odmítáni, zneužíváni, byly na ně kladeny vysoké požadavky, atmosféra domova

byla studená, rodiče se do nich nedokázali vcítit, nedokázali brzdit svoje nepřátelské chování ani tehdy, když dítě očividně trpělo.

Pokud někdo tvrdí, že v rodinách bývá týráno jen jedno dítě (obětní beránek), není přesný, stejně jako ten, kdo by tvrdil, že v rodinách se sklonem k týrání jsou jeho oběti všechny děti. Existují rodiny, v nichž se rodiče chovají agresivně jen k jednomu dítěti, a jsou rodiny, v nichž rodičovské týrání postihuje všechny děti. O zanedbávaných platí, že nejsou vybírány.

Často jsou týrány nebo opomíjeny děti psychomotoricky opožděné, temperamentně nestabilní, nemocné, postižené vrozenými vadami, neobratné, snížené intelektuálně nadané či postižené jinými hendikepy. Tyto děti mají průměrnou porodní váhu nižší než ostatní děti. Dost často jsou špatnými jedlíky, dosti často trpí zažívacími obtížemi, čímž "zlobí" své rodiče. Rodiče tyto děti vnímají jako nepovedené, nepěkné, někdy je ztotožňují s nenáviděnou osobou z příbuzenstva.

Jako léčebný program i jako prevence se zkouší předán ohrožených dětí do celodenní péče mimo rodinu. To obvykle matkám uleví a situaci dítěte doma to může zlepšit. Zkouší se skupinová psychoterapie jednoho nebo obou rodičů, nespecificky zaměřená na posílení jeho (jejich) sebedůvěry. Specifičtější terapií pro rodiče jsou výukové programy, které si kladou za cíl rozvinutí přiměřených rodičovských dovedností. Někdy jsou doplněny návštěvami profesionálů v rodinách. Návštěvy slouží nejen diagnostickým účelům, ale je při nich možné rodiče přímo učit zvládání těch projevů dítěte, které byly dříve natolik náročné, že vedly k týrání nebo zanedbávání.

I po skončeném terapeutickém programu je nutné dlouhodobé sledování rodiny. Maximální úspěšnost je kolem 60 %, tzn. že třetina rodičů nežádoucí chování vůči dítěti opakuje. Nedobrovolné vstupy do léčebných programů snižují úspěšnost pod 50 %. Zkoušejí se i neprofesionální formy pomoci, které těmto rodinám poskytují dobrovolníci, nejlépe žijící v jejich blízkém okolí. Výhodou je neformálnost, snadná dostupnost, nevýhodou nesystematičnost, někdy i ztráta zájmu těch, kteří by pomoc měli poskytovat. Špatný výsledek léčebného programu se dá předpovědět podle toho, kolik případů zneužívání či zanedbání bylo před vstupem do péče zaznamenáno, podle počtu předchozích kontaktů se sociálními službami i podle toho, zda byl porod dítěte komplikován a zda matka měla výrazné těžkosti v

péči o dítě v nejranějším věku. Všechny tyto známky zvyšují pravděpodobnost týrání, resp. zanedbávání.

Dobrou prognózu vývoje mají děti, které jsou relativně zdravé (zejména ty, které nemají ani drobný neurologický nález), mají dobrou inteligenci, nemají rodiče soudně stíhané. V rodinách s těmito dětmi mají léčebné pokusy největší naději na úspěch.

V západoevropském zákonodárství se v posledních letech nově objevil pojem emočního zneužívání dítěte. To se může s výše uvažovanými druhy zneužívání či zanedbávání dítěte. Může se však vyskytovat i v rodinách, které se jinak na dítěti neproviňují. Emoční zneužívání je definováno jako trvale nepřátelský postoj rodiče k dítěti nebo neprostý emoční chlad, též jako využívání dítěte výhradně k plnění citových potřeb dospělého, jež nebere v úvahu potřeby dítěte. Tímto ustanovením je zákonodárce donucen definovat potřeby dítěte, jež mají být chráněny. Vedle potřeby fyzické péče proto stanovuje jako základní potřebu rozvoj duševních schopností a potřebu lásky. Stanovení kritérií emočního zneužívání je obtížné, nelze pominout to, jak dítě chování rodiče hodnotí, a představa dítěte o náležitém chování rodičů je zase odvozena z rodinných norem chování. Přesto se moderní stát snaží proniknout svým vlivem i do této sféry a chránit dítě před takovými projevy rodičovské nepřítelny, které se dříve považovaly za soukromou rodičovskou záležitost.

Zvláštním případem zneužívání dětí v rodině je sexuální zneužívání. (Děti jdou ovšem sexuálně zneužívány i mimo rodinu.) Pokud se jejich pohlavního zneužívání dopouštějí členové rodiny, činí to nejčastěji vzdálenější mužští příbuzní nikoli otcové, ale strýcové a dědové.

Otcové zneužívající sexuálně své dcery jsou obvykle intelektově podprůměrní, psychiatry bývají hodnoceni jako psychopati nebo anomální osobnosti. Mnoho z nich je alkoholiky, někteří užívají drogy. Tito muži jsou skoro vždy svými manželkami sexuálně odmítáni. Sexuální zneužívání dcer se dopouštějí často pod vlivem alkoholu.

Dívky sexuálně zneužívané otci dávají k sexuálnímu chování otců někdy samy podnět. Jsou popsány i případy, kdy zneužívané dítě svého rodiče finančně vydírá pohrůžkou, že zveřejní, co se v rodině děje.

V posledních letech se množí případy prokázaných incestních poměrů mezi matkou a synem. Také v těchto rodinách jsou matky citově neuspokojené, dosti

často rozvedené, netroufající si navázat vztah k novému muži. V Německu se například v současnosti udává, že čtvrtinu všech spáchaných incestů mají na svědomí matky. Alkohol a drogy jako usnadňující podmínky sexuálního zneužívání dětí nehraje u matek takovou roli jako u otců. Také osobnosti matek nebývají charakterizovány jako těžce abnormální. Sexuální chování se někdy vyvine z běžných mateřských něžností. I v těchto případech může hrát aktivní úlohu. Už dříve byly popsány případy incestů mezi matkou a dospívajícím synem - synova sexualita je díky duševní poruše odbržděna a matka synově potřebě vyhoví v představě, že se jí tak podaří ho zklidnit, normalizovat jeho chování.

Většina sexuálně zneužívaných dětí má v dospělosti potíže s navazováním vztahů k opačnému pohlaví. Dítě obtížněji dospívá, může se i paradoxně fixovat na rodiče, který ho sexuálně zneužívá (zvláště syn na matku). Mnoho zneužívaných dívek se stává prostitutkami. Sexualita se jim stala převažujícím prostředkem komunikace, jsou zvyklé na to, že projev přízně následuje za projevem sexuálního zájmu. Přitom k samotnému sexu mají postoj chladný, instrumentální. Mnoho sexuálně zneužívaných chlapců propadá v dospělosti drogám a alkoholu. Mnoho jich žije bez trvalého partnerského vztahu. Někteří z nich mají neskrývané nepřátelský postoj k opačnému pohlaví.

Psychické zpracování sexuálního zneužívání se považuje za větší problém než samotné trauma tělesné. Většina sexuálně zneužívaných dětí fakt zneužívání tají hluboko do dospělosti. Proto je obtížné incest zjistit a dítě před ním chránit. Týrání dítěte se projeví netypickými známkami poškození na těle (modřinami, ranami, obvykle četnými a na zadní straně těla). I těžké zanedbávání je brzy odhaleno, děti jsou hladové, špinavé, často nemocné, špatně komunikují. Na sexuální zneužívání dítěte se přijde nejčastěji při psychologickém, psychiatrickém nebo pediatrickém vyšetření dítěte, k němuž dal podnět psychický stav dítěte - nejčastěji depresivní nálada.

Vyšetřování sexuálního zneužívání může být pro dítě stejně stresem jako samo zneužívání. Doporučuje se, aby dítě bylo lékařsky vyšetřeno jen jednou, a to v přítomnosti rodiče, který jej sexuálně nezneužívá. Doporučuje se, aby případ vyšetřovali pouze speciální trénovaní policisté. Policejní orgány mají mít k dispozici zvláštní pomůcky (velké loutky, případně kresby), které dítěti usnadňují popsat k čemu mezi ním a rodičem docházelo. Doporučuje se, aby rozhodnutí o

nápravném opatření dělal tým specialistů, vedený někým, kdo se vyšetřováním případu nezabýval.

I vytržení dítěte z rodiny, kde bylo sexuálně zneužíváno, pro ně může být větším stresem než samotné sexuální zneužívání. Neexistuje žádný paušálně použitelný recept na správné ochranné opatření. Pokud je dítě v rodině ponecháno, je nutné jeho vývoj sledovat. Dobrému rozhodování odborných komisí velmi napomáhá celostátní registrace všech případů podezření na jakýkoli typ zneužívání dítěte. K oddělení rodiče a dítěte se zpravidla sahá v případech opakovaného zneužívání.

2.1.2. Rodina se zneužívanou nebo týranou ženou.

Také ženy, nejen děti, jsou v rodinách zneužívány, případně týrány. Nejen manžely, někdy i dospívajícími dětmi, a to zase nejen syny, ale výjimečně i dcerami. Zneužívání se v tomto kontextu myslí zatěžování žen nepřiměřenými požadavky, jež jsou zdůvodněny zájmem muže či rodiny, týráním se pak myslí rozličné formy násilí od bití až po sexuální násilí. Ženy jsou po menších dětech nezranitelnějšími členy rodiny, pro některé z nich je velmi obtížné bránit se tlaku z nejbližšího okolí. Přispívá k tomu jak biologická konstituce, tak tzv. "naučená bezmocnost", kterou v ženách pěstuje stále vlivná patriarchální tradice.

Žena je sice před násilím ve většině zemí chráněna zákony, tyto zákony však ženy v praxi využívají jen málo, zejména pokud by se obžalovanými měli stát členové rodiny. Naopak nejsou výjimečné případy, kdy ženy na sebe berou obvinění muže z týrání či zneužívání dětí. Také policejní a soudní orgány dosti neochotně zasahují do vnitřních rodinných záležitostí. Proto se odhaduje, že množství nehlášených případů týrání ženy je mnohem vyšší, než počet případů řešených intervencí mimo rodinného činitele.

Zdaleka ne všechny vyvinuté země ve své legislativně připouštějí možnost, že by žena mohla být svým zákonitým mužem znásilněna. Počet zemí, kde taková zákonná ustanovení platí, stále roste, roste i počet případů, kdy jich bylo využito k odsouzení manžela. Kromě legálního postihu je významným společenským opatřením zřízení útulků (azylů), kam se může žena, případně i s dětmi, uchýlit tehdy, kdy ji muž jakýmkoli způsobem ohrožuje.

Muži ohrožující své ženy mají podobné psychologické charakteristiky jako muži ohrožující své děti. Jejich terapie je svízelná a náročná, zhusta ji odmítají, protože mají pocit, že jim nikdo nemá mluvit do toho, jak se ke své ženě chovají. Řešením je potom rozvod, pokud se k němu žena odhodlá. Je nutné připomenout, že i týrání ženy je interakční záležitost: žena může týrání neuvědoměle provokovat a může mít nevědomý zisk z toho, že jí je ubližováno. V takovém případě má naději podřívající psychoterapie zaměřená na ženiny osobní psychické problémy. Není dobré týranou ženu k rozvodu nutit, je dobré dát jí možnost, aby svoje chování k mužovi viděla v širší perspektivě a nechat jí svobodu rozhodování.

2.1.3. Rodina mladistvého delikventa.

Tradičně se soudí, že rodiny mladistvých delikventů jsou rodiny sociálně slabé, případně i rozpadlé. V posledních desetiletích výzkumníci s překvapením zjišťují, že mladiství delikventi pocházející z dobře situovaných a na první pohled dobře funkčních rodin v mnohem větším počtu případů, než tomu bylo v minulosti. Jak tento posun vysvětlit? Hypotéza o neustálém úpadku mravů je klišé opakované v souvislosti s mládeží už nejméně 2000 let. Přijatelněji zní vysvětlení, že ony dobře funkční rodiny delikventů mohou být funkční jen navenek a pod fasádou harmonie skrývat vážné vnitřní konflikty. Konečně se dá odůvodněně tvrdit, že obecně slábne vliv rodiny na dospívající děti a že při vzniku delikventního chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina řídící se deviantní normou.

Nicméně stále platí, že většina rodin mladistvých delikventů je méně soudržných a atmosféra v nich je konfliktnější než v rodinách s normálně se vyvíjejícími dětmi. Ferreira ¹ použil v šedesátých letech termín rozštěpená dvojná vazba, jímž chtěl vystihnout napětí mezi otcovským a mateřským postojem k delikventnímu dítěti. Co otec dovoluje, to matka zakazuje a naopak. Polarizace v postojích k jakkoli ohroženému dítěti se dá považovat za univerzální reakci rodičů, delikvence je pak jen zvláštní případ. Stále platí, že neúplná (zejména rodina s chybějícím otcem) se statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristika rodinného zázemí u delikventních osob. V souvislosti s tím se podtrhuje význam otcovského vzoru a otcovské autority.

Wahler (viz Hawkins a Fraser ²) charakterizuje vztahy v rodinách delikventních mladistvých jako recipročně manipulativní. Dítě si vynucuje káravou reakci rodiče a rodič ji poskytuje. Emocionální vazba mezi rodiči a dětmi je narušována neustálým komandováním, vyžadováním a kritizováním (v originále „commanding, demanding, reprimanding“ - podle společného kmene těchto slov mluví Wahler o "mands"). K podobnému procesu jako uvnitř rodiny dochází i

¹ Ferreira, A.J.: Family myth and homeostasis. *Archives of General Psychiatry*, 9, 1963, 32-40

² Hawkins, J.D. - Fraser, M.W.: Social Support Networks in Delinquency Prevention and Treatment. In: Whitaker, J.K. - Gabarino, J. (eds.), *Social Support Networks*. Aldine, New York 1983

mezi rodinou a jejím okolím. V některých případech to vede k erozi podpůrné sítě rodiny a k její sociální izolaci.

Výzkumné sledování efektivity programů pro delikventní mládež, které postupovaly cestou ovlivňování rodiny, ukázalo jejich nízkou účinnost. A to bez ohledu na použitý přístup, jímž byla sociální případová práce, rodinné poradenství nebo rodinná terapie. Tyto neúspěchy patrně souvisí s tím, jak se tradičně nahlíží na rodiny mladistvých delikventů. Stereotyp nefunkční, rozpadající se rodiny může vést k tomu, že rodina je předem považována za neovlivnitelnou. V zahraničích i v našich zařízeních pro delikventní mládež se až na výjimky s rodinou nepočítá, nepracuje se s ní, někde je dokonce bráněno kontaktům mezi dítětem a rodinou, rodina je vlastně vnímána jako konkurent nápravné instituce.

Teprve v nedávné době jsme mohli zaznamenat změnu v postoji k rodinám mladých delikventů. Odborníci přestávají být fascinováni nedostatky těchto rodin a známkami jejich dysfunkce, soustřeďují se spíše na využitelné zdroje podpory, které se dají ve prospěch mladistvého delikventa mobilizovat. Pozitivní změnou je i přihlížení k sociální síti rodiny - vychází se z předpokladu, že schopnost rodiny ovlivňovat děti souvisí s širším sociálním zapojením rodiny. Podle Hawkinse a Frasera je žádoucí posilovat zapojení těchto rodin do obce, posilovat soudržnost v rodinách, ovlivňovat vztahy mezi dětmi a rodiči, podporovat rodiče v uplatňování konzistentní disciplíny vůči dětem, podporovat rodiče v úloze vzorů, jež jsou spontánně napodobovány, zprostředkovat dětem takové vzory i mimo rodinu (ať jako vrstevníky nebo dospělé) a maximálně zvýšit konzistenci situací, které na dítě působí.

Jsou činěny pokusy o shromáždění celé rodinné sítě a její angažování na zlepšení atmosféry v rodině i chování delikventního dítěte. Síť zahrnuje širokou rodinu, někdy i učitele, sousedy, známé, případně i pracovníky zdravotnických a sociálních služeb. Diskutuje se o aktuálních problémech, řeší se akutní krize, vypracovávají se plány do blízké budoucnosti. Nejnověji byl tento přístup modifikován předřazením fáze, v níž kvalifikovaný odborník vybere po důkladném seznámení se s rodinou klíčové osoby rodinné sítě a s jejich pomocí pak etapově pomáhá řešit rodině její problémy.

2.1.4. Rodina svobodné matky.

Koncem šedesátých let se ve Skandinávii, později i v dalších západoevropských zemích a v USA, projevil zřetelně trend naznačený již před druhou světovou válkou. Klesla ochota lidí, zejména mladých, uzavírat sňatky. Počty narozených dětí v těchto zemích také poněkud klesly, ne však natolik, aby to odpovídalo úbytku sňatků. Bylo jasné, že stoupá počet lidí, kteří vytvářejí rodiny neformálně (žijí v tzv. nesezdaném svazku), a zároveň stoupá počet žen, které rodí a vychovávají děti samy, tj. bez muže. U nás byl v poválečné době nejvyšší počet nemanželských dětí těsně po válce, údaje z konce osmdesátých let se tehdejší rekordní devítiprocentní míře zase začínají přibližovat, ale ještě ji nedosahují. (Koncem osmdesátých let se v Dánsku rodilo již 40 % dětí mimo manželství, v tehdejší NDR 25 %, v NSR jen 10 %.) Ve všech evropských zemích v současnosti roste počet dětí narozených mimo manželství.

Je účelné rozlišovat mezi velmi mladými svobodnými matkami a matkami, které se rozhodly mít dítě za svobodna až okolo třicátého roku. První skupina je charakteristická tím, že dívky přicházejí do jiného stavu (těhotenství) často neplánovaně, vinu má selhání nebo zanedbání antikoncepce, jejich partneři jsou spíše krátké, letmé známosti. V druhé skupině najdeme spíše ženy, které se svými partnery udržovaly dlouhodobý vztah a vědomě se rozhodly, že dítě budou mít. Po narození dítěte se vztah k partnerovi (otci dítěte) pro obě skupiny žen stává nesnadný až konfliktní. V našich podmínkách totiž těhotné ženy dávají jednoznačně přednost stavu manželskému před postavením svobodné matky, takže fakt, že si dítě ponechaly, se vykládá jako pokus přimět partnera ke sňatku. Při výzkumech svobodných matek se zatím nachází jen velmi málo žen, které skutečně s mužem žít nechtějí a věrohodně tvrdí, že na péči o dítě budou stačit samy.

Těhotenství svobodných matek probíhá komplikovaněji a tyto matky také mají víc komplikací porodních než matky zdravé. Děti svobodných matek jsou častěji nemocné a častěji hospitalizovány než děti v kompletních rodinách. Bytová i finanční situace svobodných matek je horší než u žen vdaných. Děti svobodných matek mají horší školní prospěch, i když se inteligencí neliší od dětí z úplných

rodin. (Všechny tyto údaje čerpáme z výzkumů uskutečněných v brněnské manželské poradně E. Gbelsovou a T. Novákem.³⁾

Matky strádají osamělostí. Tíží je odmítavý postoj otce dítěte. K tomu často přistupuje soudní vymáhání výživného na dítě. Muž chybí nejen matce, chybí i dítěti. Chlapec nemá k dispozici mužský vzor, který potřebuje tím více, čím více se blíží k pubertě. Zahraniční práce dokládají, že chlapci vychovávaní v rodinách bez otce od útlého dětství se jeví při testovaném vyšetření inteligence jako méně nadaní než chlapci vyrůstající s otcem. Otec je vzor nejen tím, co sám dělá, ale je i vzorem spolupráce (pokud s matkou opravdu spolupracuje) Otec je významný i pro dceru. V literatuře se cituje zjištění, že dcery vychovávané bez otce tendují v dospělosti k extrémnějším postojům vůči mužům, tzn. buď k nekritickému obdivu nebo k naprostému odmítání mužů. Nepřítomnost otce v rodině může kompenzovat dědeček. Ale průzkumy postojů nejstarší generace k nemanželskému dítěti ukazují, že v první fázi mají prarodiče postoj odmítavý, někdy jen rezervovaný. Ne vždy jsou ochotni svou dceru s nemanželským dítětem plně akceptovat.

Dítě skoro nikdy nemá sourozence, protože skoro žádná svobodná matka nemá za svobodna více dětí a jen velmi málo svobodných matek se později vdá a přeje si mít další děti. Z toho vyplývá, že vazba mezi svobodnou matkou a jejím dítětem je silnější a nepochybně je ovlivněna matčíným postojem k mužům. Dá se oprávněně předpokládat, že dítě svobodné matky bude mít víc problémů s navazováním partnerského vztahu a s rodinným soužitím.

Svobodné matky u nás mají sklon obracet se na sociální instituce a hledat u nich pomoc v míře větší, než v jaké to čekají od svých rodinných sítí. To je další pozoruhodné zjištění z brněnských výzkumů. Pomoc a podporu u otců dítěte hledalo po jeho narození jen necelých 10 % žen. Nejčastěji kontaktovaným pomocníkem bylo oddělení péče o dítě na místním úřadě. Institucionální pomoc svobodným matkám, která se u nás teprve začíná rozvíjet, by měla být pomoc komplexní - bytová, finanční i psychologická.

Každý, kdo se napojuje na rodinu svobodné matky, musí počítat s tím, že v některých případech bude platit „účinná pomoc = pomoc dlouhodobá“. V zahraničí jsou dobré zkušenosti s pomocí profesionálních sester, které do rodiny svobodné

³ Gbelová, E.-Novák, T.: *Co čeká a nemine neprovdané matky*. Mladý svět, 46, 1988, 18.

matky začnou docházet ještě v době před narozením dítěte a v případě potřeby zůstanou s rodinou v kontaktu několik let. Přitažlivá je i myšlenka využít k podpoře svobodných matek dobrovolníků, například důchodců, kteří dříve pracovali v oblasti sociálních či zdravotnických služeb. Takový program řeší dva problémy najednou - jak potřebu mladé matky získat oporu, tak potřebu společenského uplatnění starších občanů. I lidé s profesionální zkušeností však potřebují supervizi, protože se mohou dostat při práci s klienty do situací, na něž nejsou trénováni. Agentura, která takový projekt organizuje, by měla mít k dispozici několik velmi zkušených profesionálů, kteří v případě potřeby poskytnou dobrovolníkům zázemí.

Jak pomoc profesionálů, tak pomoc dobrovolníků spočívá vždy především v „modelování“, tj. v poskytování postojů a vzorců chování, které klient může napodobit, a v jeho motivování k tomu. Doporučuje se, aby profesionálové i dobrovolníci měli vytvořenu příležitost ke konfrontaci a konzultaci jak s organizátory projektu, tak navzájem mezi sebou.

2.1.5. Rodina s dospělým alkoholikem.

Rodinný kontext alkoholismu se dostal do ohniska pozornosti západních výzkumníků i terapeutů na sklonku šedesátých let. Naprostá většina prací věnovaných souvislostem mezi alkoholismem a rodinou pojednává o rodinách, v nichž jsou alkoholiky muži. Je to s podivem, už dlouho se ví, že existenci rodiny ohrožuje víc alkoholismus žen, některé údaje mluví dokonce o desetkrát větší pravděpodobnosti rozvodu v rodinách alkoholiček než v rodinách alkoholiků. Také počet žen nadměrně užívajících alkohol ve všech civilizovaných zemích i u nás stoupá.

V literatuře se rádo zdůrazňuje, že alkohol nemá ve všech rodinách stejnou úlohu a že nic takového jako typická rodina alkoholika neexistuje. Po těchto proklamacích však sami jejich autoři upadají do abstrakce, kterou považují za neoprávněnou. P.Steinglass, který se výzkumu pijáckých rodin věnuje již třicet let, rozlišoval v sedmdesátých letech rodiny v akutní pijácké fázi, rodiny ve fázi „suché“ a rodiny v přechodné fázi. Na základě svých pozorování považoval pijící rodiny za organizovanější. Předkládal, že alkohol je jednak signál stresu srovnatelný s psychiatrickým (psychogenním) příznakem, jednak má homeostatickou funkci. Ovšem nestejnou ve všech rodinách: v jedné umožňuje vybití zlosti, v jiné ventilaci problémů souvisejících s mocí manželským páru, v další umožňuje únik. V nedávné době Steinglass ⁴ tuto typologii revidoval a v monografii, jejímž spoluautorem je známý teoretik Reiss, rozlišuje rodiny alkoholiků podle toho, kdy do životního rodinného cyklu alkohol vstoupil. Tato představa se opírá o koncepci jednotného životního cyklu, jímž všechny rodiny procházejí a který je charakteristicky poznamenán pijáctvím. V první fázi rodinného cyklu se manželé sžívají a snaží se vytvořit novou totožnost své rodiny. Alkohol může už v této fázi řešit některé rodinné těžkosti nebo se mohou vytvářet interakční vzorce, které někomu v rodině později pomohou k pijáctví. Nově vznikající rodina může kopírovat interakci některé ze dvou rodin orientačních, která už v předchozí generaci vedla k abúzu alkoholu. Ve střední fázi vývoje rodiny je hlavním úkolem ustavení regulačních procesů, které drží rodinu pohromadě: organizace provozu domácnosti, řešení běžných denních potíží,

⁴ Steinglass, P. - Benett, L.A. - Wolin, S.J. - Reiss, D.: *The Alcoholic Family*. Basic Books, New York 1987

zavedení rituálů přijatelných pro všechny členy rodiny. Do výsledku všech těchto procesů může být alkohol zapojen jako významný činitel. Z toho pak vyplývá, že abstinence je jen těžko myslitelná bez nového uspořádání interakce, tedy i bez nových adaptačních procesů, které k ní povedou. V poslední, třetí fázi se rodina soustřeďuje na předání své totožnosti další generaci, přibírá nové členy a svou tradicí se snaží je formovat. V širším měřítku se tak opakuje totéž, co se dělo v první fázi rodinného vývojového cyklu, alkohol může být katalyzátorem interakcí, které by bez něj probíhaly jinak, nesnadněji.

Je třeba se ještě zmínit o pokusu Jacoba a Seilhamerové⁵ rozlišit rodiny podle toho, kde jejich pijící členové alkohol konzumují. Při výzkumném srovnání rodin, jejichž členové pijí mimo domov, s rodinami, jejichž členové pijí doma se ukázalo, že rodiny člověka pijícího venku spolu komunikují hůře, přerývaněji, agresivněji než rodiny člověka, který se opije doma. Tyto druhé rodiny vyšly ze srovnání jako výrazně vstřícnější, jejich komunikace je charakterizována jako hladší. (Při srovnání však nebyla použita kontrolní skupina rodin, v nichž se nepije). Typologie Jacoba a Seilhamerové má větší naději ovlivnit terapeutický přístup k rodinám alkoholiků než ambiciózní, ale příliš obecný model Steinglasův a jeho spolupracovníků. Obě typologie zde uvádíme zejména proto, abychom zdůraznili, že budoucí terapie alkoholiků se bez takového, (ale ještě diferencovanějšího) rozlišování rodinných kontextů alkoholismu neobejde.

V sedmdesátých letech se v USA a v západní Evropě rozšířily terapeutické programy pro manželské partnery pijáků. Nešlo v pravém slova smyslu ani o manželkou, ani o rodinnou terapii. Typický projekt vypadal takto: Manželky alkoholiků nejdříve vyplnily dotazník, který je měl přimět, aby si uvědomily, nakolik mužovo pití ovlivňuje celou rodinu. Pak terapeut s manželkou diskutoval o její motivaci ke změně rodinných pravidel, zároveň poskytoval osvětu o tom, jak oslabovat pijácké návyky (např. tím, že muže vybízí k činnostem, které se s pitím neslučují). Manželka dostávala i instrukce, jak se má chovat, když muž pije, a jak má reagovat na jeho opilost. (Během pití nabízet nealkoholické nápoje, komentovat, kolik pije: opilého si všimnout co nejméně, nechat ho, aby sám nesl

---

⁵ Jacob, T. - Seilhamer, R.A.: *Alcoholism and Family Interaction*. In: Jacob T. (ed.), *Family Interaction and Psychopathology*. Plenum Press, New York 1987

důsledky své opilosti.) Manželky byly také učeny, aby dokázaly předvídat mužovu agresivitu spojenou s opilostí a včas se i s dětmi před ním uchýlily do bezpečí. Výzkum ukázal tento typ terapeutického programu, při kterém byli muž-alkoholik a jeho žena léčeni v rámci jednoho programu souběžně, ale každý jinak, jako výrazně účinnější než klasický typ léčby, soustředěný pouze na alkoholika.

Jako velmi prospěšná se při výzkumném ověřování ukázala i společná diagnostická a instruktážní sezení s rodinou (obvykle 3-4) konaná před převzetím alkoholika do ústavní péče, na které pak navazovala práce s rodinou probíhající během a po léčbě alkoholika.

Pokusů o využití principů rodinné terapie bylo mnoho, zkoušely se různé přístupy. Výzkum ukázal jako nejproduktivnější terapii rodiny zaměřenou na chování (tzv.behaviorální) výrazně menší vliv měla rodinná terapie, která sledovala jako cíl vyjasnění rolí či zlepšení vnitřní rodinné komunikace. Na základě výzkumů efektivity se referující pochvalně vyjadřují o programech, v jejichž rámci jsou členové pijákovy rodiny učeni předcházet pití, řešit svoje spory jiným způsobem než pitím a věnovat se aktivitám, které se pitím neslučují. V USA jsou dobré zkušenosti i s písemnou smlouvou mezi alkoholikem a jeho ženou, v níž se on zavazuje pravidelně užívat disulfiram (Antabus), tento postup však v jiném kulturním okruhu nemusí být účinný.

2.1.6. Rodina a rozvod.

Nejdříve několik čísel připomínající společenskou závažnost rozvodů: koncem osmdesátých let ČSFR proběhlo ročně téměř 40 000 rozvodů, které se týkaly téměř 45 000 nezletilých dětí. Když přičteme rodiče a prarodiče těchto dětí, dospějeme k odhadu, že ročně se u nás muselo s rozvodem vyrovnávat okolo půl milionu lidí. Rozvod má stránku ekonomickou, právní, rodičovskou, psychickou a sociální. Zvláště poslední tři aspekty představují zátěž na léta. Když se zkušení kliničtí pracovníci pokoušejí určit, za jak dlouho po rozvodu se rodina opět stabilizuje, udávají jako normu interval od dvou, do pěti let. Podle šetření pracovníků našeho bývalého Výzkumného ústavu psychiatrického v Praze se ještě šest let po rozvodu třetina žen a pětina mužů s rozvodem psychicky nevyrovnala. V roce, kdy se žena rozvádí, je u nás druhou nejčastější příčinou její návštěvy praktického lékaře neuróza. V psychiatrickém zařízení specializovaném na léčbu neuróz (Denní sanatorium Horní Palata v Praze) byly zjištěny jako nejčastější aktuální situace pacienta manželské konflikty, druhým nejčastějším typem aktuálních životních těžkostí byla rozvodová situace.

Přes všechny dobře známé negativní důsledky rozvodů není třeba dívat se na ně jako na jev nenormální či dokonce tragický. Takový pohled by byl zejména pro profesionály, kteří s lidmi v před rozvodových a rozvodových situacích přicházejí do styku, zavádějící. (V manželských poradnách dosud může přežívat étos zděděný z komunistického režimu. Tehdy měl stát zájem na snížení počtu rozvodů, pracovníky poraden proto tlačil do pokusů o smíření, i když k němu v rodině podmínky nebyly. Také soudy byly tlačeny do toho, aby snižovaly narůstající počty rozvodů. V roce 1970 naše soudy vyhověly 90 % žádostí o rozvod, v roce 1986 jen 75 %. Některým rodinám snad mohl odklad soudního řízení prospět, mnoha rodinám však jistě prodlužoval utrpení z nežádoucího soužití.)

Většina známých společností rozvod umožňuje, s výjimkou společností, v nichž bylo závazným světonázorem křesťanství. Křesťanská věrouka přikazuje člověku, aby nerozlučoval to, co Bůh spojil. Toto církevní tabu je také jedním z důvodů, který vede k apriornímu odsuzování rozvodů.

Podstatné je, že společnost našeho typu téměř vůbec nereguluje výběr partnera pro manželství. Rozhodnutí založit rodinu je osobní záležitost, každý pokus o zásah do volby by kandidáti manželství nesli jako zasahování do nejsoukromější

sféry. V mnoha starších společnostech určovala volbu partnera přesná pravidla a v mnoha z nich měli rozhodující slovo rodiče snoubenců. To vytvářelo soubor pojistek proti rozvodu, který však v moderní společnosti nelze žádným způsobem restaurovat. Není-li možné vnějším zásahem ovlivňovat volbu partnera, pak je logické, že jakýkoli pokus ovlivnit přání rozvést se bude rovněž málo efektivní.

Dalším faktorem, který působí v civilizovaných společnostech na rostoucí počet rozvodů, je tempo společenských změn. V našem století platí pro každou další generaci poněkud jiné zvyklosti týkající se výkonu manželských rolí a fungování rodiny. I na úrovni jedné generace vedle sebe existují různé modely rodinného chování, přičemž žádný z nich není pocítován ani jako univerzální, ani jako závazný. V životním stylu lidí ve vyspělých společnostech je i mnoho jiných změn: lidé často mění zaměstnání, často mění bydliště. Tyto změny jsou motivovány větším prospěchem. O manželství a rodině pak člověk může uvažovat stejně - jako o dočasné smlouvě. Z toho všeho plyne, že ve vyspělé industriální společnosti nemůže být málo rozvodů.

Přesto jsou rozvody předmětem silně emočně nabitých předsudků jak u neprofesionálů, tak u lidí, kteří se jimi z titulu své profese zabývají. Každý rozvod vznikl jinou souhrou vyvolávajících činitelů. Rozvod je trauma, které se často projevuje generalizovaným nepříznivým názorem o příslušnících opačného pohlaví. Nápadně mnoho návrhů na rozvod podaných ženami (v současnosti u nás více než polovina) není důkazem o zvláštní lehkomyšlnosti žen. Ženy jsou rodinným soužitím stresovány více než muži, jsou v rodině více emočně angažovány než muži, proto reagují na konflikty častěji rozvodovým návrhem. Oficiální statistiky udávající příčiny rozvodů jsou také zdrojem pověr. U soudu totiž rozvádějící se manželé jen výjimečně uvedou všechno, co k jejich rozhodnutí vedlo. V jednom podrobném dotazníkovém šetření, které provedli pracovníci Výzkumného psychiatrického ústavu v Praze, odpověděly jen 3 % z mnoha set dotazovaných mužů, že důvodem rozvodu je jejich vlastní mimomanželská známost. U sledovaných žen bylo toto číslo dokonce ještě nižší. Nevěra je jistě mnohem častějším předchůdcem rozvodového úmyslu. Ten, kdo se jí dopouští, ji tají, aby se nepoškodil. Manželský partner o nevěře druhého vědět nemusí, takže ani on ji pak neudává jako příčinu rozchodu.

Premisa, že řádná výchova dětí je možné jen v úplné rodině, je také hrubým zjednodušením. (Souvisí s představou, že konfliktní manželství je pro děti lepší

než žádné manželství rodičů.) Těsně před rozpadem ČSFR bylo vychovááno přes 200 000 malých dětí v neúplných rodinách a řada z těchto dětí žila v lepším klimatu, než v jakém žila před rozvodem svých rodičů. K jitření rozvodových traumat přispívá i soudní praxe: rozvodový proces vyžaduje dvě „protivné strany, navrhovatele a odpůrce, zatím u nás není možný tzv. souhlasný rozvod, při kterém oba manželé pouze dají najevo přání se rozejít, navíc jsou děti ve zdrcující většině stále svěřovány do výchovy matkám, a to i v případech, kdy je matka očividně méně způsobilá se o dítě starat než otec.

Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí – dospělí ztrácejí partnera, děti přicházejí o stálou přítomnost otce, někteří účastníci rozvodu musejí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem, rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama, může se negativně měnit i vztah dětí k tomu rodiči (obvykle k matce), s nímž žijí. Toto nebezpečí hrozí zejména tehdy, když rodiče popouzejí děti proti svému rozvodovému „odpůrci“.

Každý, kdo se setkává s lidmi v době před rozvodem, při něm a po něm, by měl být připraven na to, že se mu budou jevit jako nenormální. Jeví se tak i svému partnerovi, který „nemůže poznat“ toho, s nímž předtím žil. Rozhodnutí k rozvodu není obvykle záležitost okamžiku. Předchází mu rozličně dlouhá krize manželství. V ní jsou projevy nepřátelství střídány pokusy o smíření a už během ní se manželé mohou jevit jako nevypočitatelní, neschopní jednoznačného postoje. Největším traumatem je samo rozvodové řízení, při kterém se chtěj nechtěj „pere špinavé prádlo na veřejnosti“ a nepřátelské pocity jsou extrémní. Jen výjimečně spolu rozvádějící se manželé jednají „fair“. Mnohem obvyklejší je vzájemné ubližování, pomlouvání, vyčítání, klamání. Každý se cítí tak ohrožen, že mu žádná obrana není dost razantní. I odborník, který nemá s rozvody dost zkušeností, může pak snadno diagnostikovat duševní poruchu, aniž by o ni opravdu šlo. Rozvádějící se partneři také s oblibou tvrdí, že se jejich protějšek „zbláznil“, aby si tak ulehčil od vlastních pocitů viny za rozvod.

Protože partneři nedospějí k rozhodnutí ukončit manželství rozvodem vždycky současně, ten z nich, který se ještě nerozhodl, se dostává do závislé pozice a je to on, kdo obvykle vyhledává pomoc. Za těchto okolností je velmi obtížné motivovat nezávislejšího partnera ke kontaktu se stejným zdrojem pomoci. Oba rozvádějící se manželé si totiž vytvářejí síť svých spojenců (členů původní rodiny, přátel, spolupracovníků) a profesionál, který vstoupil do kontaktu s jedním z nich, je

samozřejmě považován za spojence toho, kdo jej první vyhledal. Montalvo⁶ vypracoval užitečnou typologii interpersonálního uspořádání v rodinách po rozvodu, která umožňuje odhalovat další vývoj a jeho rizika a která může být i vodítkem pro profesionála poskytujícího rodině pomoc v souvislosti s rozvodem.

Typ 1. *Systém s jedním kompasem*. Je to obvykle matka, kdo užívá dítě jako kompasu, který ji má orientovat v po rozvodových obtížích. Dítě se tak stává zdrojem opory, ale někdy i překážkou, protože silný vztah k dítěti zasahuje do matčiných nových vztahů. Dítě tyto matčiny pokusy vnímá jako matčinu zradu na otci. Toto vměšování dítěte do nových vztahů může matka nevědomky vítat. Svoji nejistotu může promítat do dítěte a udržovat si tak zdání kompetence. Rizika tohoto uspořádání jsou nasnadě - matka má znesnadněné seznámení s dalším mužem a dítě je zatíženo posilováním, „ochraňováním“ matky.

Typ 2. *Bezmocný rodič*. Obvykle jde o matku, jejíž projevy bezmoci mají přivolat zpátky muže, který z rodiny odešel. Dítě do tohoto aranžmá přispívá tím, že je těžko výchovně zvládnutelné, případně má ve škole obtíže s předměty, kterým matka nerozumí. Otec obvykle přichází, snaží se pomoci, jeho zásahy jsou však sporadické a málo účinné. Tak je zajištěno, že jeho pomoci bude třeba i nadále. Dítě se při tomto uspořádání dostává do skryté koalice s otcem, případně s některým prarodičem. Matka se snaží zvládnout situaci sama, ale její snaha nenese ovoce, po čase vždycky „musí“ rezignovat. Nevědomky může posilovat právě ty druhy chování tak, aby odůvodňovala starosti (záchvaty vzteku, pláče, spaní s matkou v jedné posteli, vyžadování její neustálé přítomnosti). Matka si udržuje iluzi vztahu k bývalému muži. (Někteří autoři o tomto uspořádání mluví jako o rozvodu napůl. Pouto mezi matkou a jejím bývalým mužem může být udržováno i pokračujícími intimními styky.) Jindy matka dítěte nalézá jiného ochránce a pomocníka a vůči němu může opakovat závislou roli.

Typ 3. *Nerovný závod*. V tomto případě jsou děti obvykle v péči otcově, matce byl z nějakého důvodu styk s dětmi omezen nebo odepřen soudem. Matka se chová vzorně, aby o možnost styku s dětmi nepřišla či aby ji znovu získala. Otec se k ní chová laskavě, je však nastražen na její poklesky, na projevy jakékoli neodpovědnosti. Dítě cítí napětí, ale neorientuje se v jeho zdrojích. Z této situace

---

⁶ Montalvo, B.: Interpersonal Arrangements in Disrupted Families. In: Walsh, N.(ed.), *Normal Family Processes*. Guilford Press, New York 1982

nezbývá dítěti než se chovat vzorně, aby se neporušily zbytky pouta mezi rodiči. Matka je ve styku s dítětem nejistá a snaží se to maskovat. Někdy i v této konstelaci pokračuje sexuální soužití rozvedených manželů. Jindy se matka snaží rychle se vyvázat ze závislosti na bývalém muži novým sňatkem. Také rozvedený muž se vlivu ženy na sebe a na dítě obává, nutkavě si nad ní dokazuje svou převahu. U některých dětí se v této rodinné konstelaci rozvíjejí psychosomatické nemoci, které se pak interpretují jako výraz neventilovatelného napětí.

Typ 4. *Soutěž v bezmocnosti*. Oba rodiče zanedbávají děti natolik, že ty se zcela vymknou kontrole rodiny. Problémy s dětmi pak řeší veřejné instituce: sociální pracovníci, policie, zdravotnická zařízení, školy atd. Klamný dojem může vyvolávat jeden z rodičů, který se tváří, že chce děti zvládnout, ale fakticky se v péči o ně také neangažuje. Tento rodič je někdy svými dětmi vydírán, případně jinak zastrašován. Přesto, že se děti dostávají do konfliktu se zákonem, rodiče tím nejsou alarmováni. Rodiče si někdy jeden o druhém myslí, že jsou psychicky abnormální (např. homosexuální) a tím si odůvodňují svou vlastní bezmoc a bezmoc druhého. Děti mohou mít strach, že kdyby se chovaly odpovědně, rodiče by se o ně zajímali ještě méně. V tomto druhu po rozvodového aranžmá jsou děti ohroženy nejvíce. Je u nich vysoké riziko vzniku psychických poruch, delikventního chování, útěků z domova, navázání se na asociální skupiny, toxikomanie.

Odborná po rozvodová pomoc, po rozvodové poradenství, či jak se jinde říká *po rozvodové usmiřování* se u nás začíná rozvíjet z prvních zárodků. Tam, kde se provádí kvalifikovaně, přináší pozitivní efekt údajně dvěma třetinám rodin, které tuto pomoc využijí. Efektem jsou nejen těžko měřitelné lepší vztahy mezi členy bývalé rodiny, ale i úbytek soudních pří mezi bývalými manželi, snadno statisticky sledovatelný. Rodinné usmiřování se zabývá těmito oblastmi společného zájmu: výchova dětí a styk rodičů s nimi (to je pochopitelně oblast nejkonfliktnější), otázky bydlení, majetkové dělení, finanční hospodaření, informování dětí o příčině rozvodu, posilování vztahu dětí k oběma rodičům.

Základní poradenskou a terapeutickou otázkou po rozvodu je, koho má pomoc zahrnovat. Jestliže alespoň jeden z rodičů vidí problém i v chování dítěte, doporučuje se, aby poradenství (případně po rozvodová terapie) zahrnovalo oba rodiče. Profesionál je pak postaven před nelehký úkol získat ke spolupráci oba zneprátené dospělé. Na rozdíl od principu dříve běžně užívaného v rodinné

terapii, není přitom nutné počítat se společnými sezeními v konstelaci: matka - dítě, matka - otec, otec - dítě. Také individuální práce, zejména s dospělými, může zvýšit naději na úspěch, je však při ní nutno brát v úvahu, co se děje v celé rodině. Je třeba také jasně říci, že cílem poradenství (terapie) není znovu sjednocení rodiny, ale udržení rodičovských rolí vůči dítěti. Odborná pomoc má být soustředěna na věcné problémy a časově limitována. Profesionální zkušenost z práce se soudržnými rodinami může být na překážku při práci s rodinami po rozvodu. Práce s rodinami po rozvodu vyžaduje zvláštní dovednosti a zvláštní výcvik.

Někteří poradci zkoušeli v rodinách po rozvodu uplatnit postup užívaný behaviorálními terapeuty u jiných typů těžkostí - totiž *psanou smlouvu*, která dospělým jasně vymezuje jejich práva a povinnosti. Tato metoda se neosvědčila, protože rozvedeným manželům umožňuje pokračovat v boji. Smlouva může vést ke sporům o výklad detailů, může být také nenápadně a „nežalovatelně“ sabotována a hlavně - smlouva nedokáže předvídat situace, které teprve nastanou a na které bude třeba pružně reagovat. Proto je lepší podporovat schopnost bývalých manželů dobře komunikovat a vyjednávat o sporných záležitostech bez vlivu negativních emocí. Dosavadní zkušenosti ukazují, že klienti potřebují od profesionála každý jinou míru autoritativnosti. Jeden z bývalých manželů může být zklamán tím, že profesionál nedává přímé rady, neposkytuje jasné vedení, druhý může být znepokojen autoritativností téhož poradce. I to mluví pro individualizovaný přístup. Výzkum již ukázal faktory, které u dospělých předpovídají neúspěch odborně vedeného usmiřování. Jsou to: nezpracovaná zlost na bývalého manžela(ku), nepřátelský postoj k profesionálovi poskytujícímu pomoc, neschopnost dělat kompromisy a neschopnost přijmout rozpad manželství jako nezvratný fakt.

Po rozvodová pomoc by se měla vždy zabývat dětmi. (To se ale i v západních zemích nedělá všude. U nás je to zatím zcela výjimečné.) Psychické reakce dětí na rozvod bývají často skryté, ale ne méně vážné než u dospělých. Děti mívají po rozvodu rodičů pocity zavržení, trpí depresemi, upadají do zmatku, vytvářejí si fantastické hypotézy vysvětlující rozpad rodičovského manželství, nekriticky se staví po bok jednomu z rodičů a k druhému zaujímají nepřátelský postoj. Rodiče, a bohužel někdy i profesionálové, přehlíží tyto reakce proto, že v popředí jejich

pozornosti je doznívající rozvodová bitva mezi dospělými a nechtějí děti „zatěžovat problémy, které jim nepatří“.

V souvislosti s rozvody se podtrhuje nevýhodná pozice otců, kteří jsou „vyšachováni“ z rodiny. Nové práce ukázaly, že pro některé otce rozvod představoval impuls, po kterém se o své děti začali zajímat více než před ním a objevil v sobě kromě tradičně daného kulturního stereotypu výkonového muže i stránku pečující, citlivou, tradičně ženskou.

2.1.7. Rekonstruovaná rodina.

Budeme zde uvažovat jen o rodinách, které vznikly po rozvodu jednoho či obou rodičů. Taková rekonstruovaná rodina se skládá z jádra, obvykle matky pečující o vlastní dítě (děti), a z dalšího dospělého, obvykle otce, který případně také má své vlastní děti, o něž nepečuje, ale s nimiž se stýká. K osobám, které fungování rekonstruované rodiny významně ovlivňují, patří proto také bývalá žena manželova, případně i její rodiče, i bývalý manžel ženy, případně jeho rodiče. Je evidentní, že hlavním problémem rekonstruované rodiny je otázka, kdo ke komu patří.

Žena, která se svými vlastními dětmi rekonstruovanou rodinu zakládá, může jen výjimečně dosáhnout pocitu, že její nový manžel patří pouze do této nově vzniklé rodiny. Manžel za svými vlastními dětmi buď odchází mimo novou rodinu, nebo je do nového domova přivádí. Obojí je pro novomanželku situace náročná, v prvním případě se musí vyrovnat s mužovou nepřítomností, v druhém případě se musí adaptovat na přítomnost nevlastních dětí a neubrání se srovnávání toho, jak se muž chová k dětem vlastním a nevlastním. Z toho jí často vyplyne závěr, že muž vlastní děti preferuje.

Muž zakládající po rozvodu novou rodinu nemusí být ještě zcela citově odpoután od rodiny, v níž žil předtím. Neváží ho tam jen vztahy k dětem, může trvat i jeho emoční pouto k bývalé ženě. Muž může cítit vazbu mezi svou novou ženou a jejími dětmi jako příliš silnou a může proto žárlit. Navíc mívá často dojem, že nevlastní děti během nepřítomnosti otcovské autority v rodině ztratily smysl pro disciplínu a řád. Proto se vůči nim může projevovat velmi autoritativně, což zase nelibně nese jejich vlastní matka.

Oba manželé proto hlídají, kdo s kým tráví kolik času, kdo komu co dává, jak jsou distribuovány tresty, případně chvála atp., s ostražitostí podstatně vyšší než v rodině, kde rodiče vychovávají jen své vlastní děti. Oba dospělí přitom ještě nemusejí mít plně zpracováno své rozvodové trauma a mohou v nich doznívat pocity viny za to, že se rozvedli. Proto se při průzkumu manželské spokojenosti pravidelně zjišťuje, že lidé žijící ve druhém manželství jsou v něm v průměru o něco méně spokojeni než byli v manželství prvním (dokud si vněm ještě přáli žít). Všelékem není ani narození dalšího dítěte, jehož biologickými rodiči jsou muž a žena, kteří založili rekonstruovanou rodinu. Nároky ženy na mužovu podporu a

zájem po porodu logicky stoupnou, a to může zaostřit konflikt mezi mužovou potřebou věnovat se vlastním dětem a zájmy nové rodiny.

Rekonstruovaná rodina tedy stojí a padá se schopností zvládat střety zájmů, s ochotou ke kompromisům, s tolerancí. Na ně také musí být zaměřeno poradenství případně rodinná terapie.

Manželé Visherovi,⁷ kteří se zabývají terapií rekonstruovaných rodin, uvádějí jako obvyklé překážky tři pověry sdílené dospělými členy rodiny:

Představa, že rekonstruovaná rodina má fungovat stejně jako rodina předchozí, že vztahy mezi manžely i vztahy k dětem mají být stejné jako v rodině, v níž jsou potomci biologickými dětmi svých rodičů.

Představa, že mezi nevlastním rodičem a dětmi vznikne citové pouto nebo se alespoň budou schopni rychle přizpůsobit.

Představa, že nevlastní matka se nutně chová zle k dětem, které neporodila (podporovaná pohádkovými typy zlých macech)

Těžkosti, kterých má rekonstruovaná rodina více než rodina s vlastními dětmi, se dají řešit jen po revizi uvedených pověr a z toho vyplývajících změn očekávání.

---

⁷ Fisher, E.B. - Visser, J.S.: *Step Families*. Citadel Press, New York 1979.

2.1.8. Uprchlická rodina.

Uprchlíci k nám přicházejí převážně z východoevropských zemí. K útěku je přiměly buď poměry politické či ohrožení válkou, hladem, bídou. Odlišit důvody útěku a diferencovat uprchlictví politické od ekonomického se dnes snaží každá bohatá, resp. relativně bohatší země, do níž uprchlíci směřují. Musí k tomu nevyhnutelně dojít i u nás. Je možné předem stanovit, v kterých zemích jsou základní lidská práva natolik ohrožována, že uprchlíci mohou být podle Ženevské konvence považováni za lidi oprávněně řešící svou situaci útekem jinam. Složitější je stanovit kritéria posuzující životní úroveň obyvatel. Jak stanovit hranici mezi chudobou a hladověním? Ekonomické motivy uprchlictví se obecně necítí jako oprávněné, snad až k bodu, kdy je život bezprostředně ohrožen nedostatkem potravy, vody a přístřeší.

Ve sjednocujícím se světě by ideálně měly být zájmy lidí na důstojném životě nadřazeny zájmům států na jejich suverenitě. Tradičně si státy mohly na svém území dělat co chtěly. Teprve po druhé světové válce se státy začínají - pomalu a neochotně vzdávat části své suverenity ve prospěch nadnárodních institucí. Ty však jsou dosud příliš slabé na to, aby v globálním měřítku efektivně řešily války a hladomory. Přesto začíná být jasné, že nejúčinnější pomoc ekonomicky slabým a politicky nestabilním oblastem je taková, která přihází přímo tam, kde vznikl stav nouze, a tím uprchlictví předchází. Ekonomicky rozvinuté země mají jen omezenou kapacitu přijímat uprchlíky. V obdobích ekonomického vzestupu, tj. v dobách nedostatku lidí na trhu práce, je situace pro uprchlíky příznivější. V obdobích ekonomického poklesu uprchlíci svými požadavky na práci, na byty, na vzdělání svých dětí, na rozvíjení své vlastní kultury atd. vyvolávají napětí ve většinové společnosti, ústící někde do nezakrývaných projevů xenofobie, vedoucích až k násilnostem a pokrmům.

Uprchlíci se u nás podle svého právního postavení dělí do tří skupin: žadatelé o status uprchlíka (žádost by měla být vyřízena do 90 dnů, ale často se vyřizuje mnohem déle), uprchlíci se statusem uprchlíků (mají občanský průkaz pro cizince, povolení k pobytu na 5 let a mezinárodní pas) a pak lidé nacházející u nás dočasné útočiště, což jsou dnes většinou lidé přicházející z bývalé Jugoslávie, u nichž se předpokládá, že se po utichnutí bojů vrátí zpět domů. Uprchlíci procházejí nejdříve záchytnými středisky, kde jsou v karanténě, pak jsou přidělováni do uprchlických

táborů. Tam dostává každý jedno lůžko, stravu třikrát denně a malé kapesné. Rodiny žijí spolu.

Většina uprchlíků, kteří se nacházejí na našem území, nepředpokládá, že naše země bude jejich cílem. Původně se chtěli dostat dále na západ Evropy, případně do zámoří. Na našich západních hranicích však shledali, že dále nemohou. Řada z nich se ještě pokouší o ilegální přechod hranic, při kterém odevzdají převaděčskému gangu většinu svých peněz a cenností. Uspějí jen nemnozí, jako maximum se odhaduje 5-10 %. Ostatní se bez prostředků vracejí do táborů. Teprve potom začínají budovat svoji důvěru vůči lidem, kteří jim v táborech poskytují pomoc. Teprve potom jsou motivováni učit se češtině.

V táborech jsou větším problémem tenze uvnitř jednoho etnika, které se rychle začne dělit na kasty (podle původu, majetnosti, příslušnosti k náboženství, k politickým stranám), než konflikty mezi odlišnými etnickými skupinami. Rodiny samozřejmě drží spolu, ale i ony se dostávají do tenze. Hlavním zdrojem napětí je dosud špatně fungující komunikace mezi státními orgány, vyřizujícími uprchlickou žádost o poskytnutí azylu, a samotnými uprchlíky. Existují případy ztracených žádostí, o kterých uprchlíci předpokládali mnoho měsíců, že se vyřizují. Ne vždy má rodina k dispozici samostatný byt, prostorová stísněnost klidu v rodině nepřidá. Ne vždy chce a může alespoň muž pracovat. (Když se to podaří, stabilizuje se jak jeho psychická rovnováha, tak se vylepší ekonomická situace rodiny.) Kromě nabízeného kursu češtiny nemá vždy rodina dostatek možností ke smysluplnému trávení času a zůstává odkázána na televizi.

Přechod z táborového režimu do soběstačného života je náročný a neobejde se bez asistence. Jazyková a kulturní bariéra komplikuje komunikaci s většinovou společností, obtížně se hledá ubytování. Situačně vyvolaných psychických poruch, kterých je hojně v době základních nejistot v uprchlickém táboře, postupně ubývá.

Osoba poskytující podporu uprchlickým rodinám by udělala chybu, kdyby dospělé členy těchto rodin považovala za lidi slabé. Jsou to naopak, lidé, kteří se odhodlali i s dětmi opustit svou vlast, domov, majetek, příbuzné a známé, musejí mít velmi silné odhodlání, musejí být přesvědčeni, že obstojí i v neznámých a náročnějších podmínkách. (Ukazuje se, mimochodem, že čím autoritativnější byl politický režim země, z níž uprchlíci přicházejí, tím idealizovanější představy o nové vlasti si uprchlíci přinášejí a tím méně aktivně jsou schopni pracovat na jejich uskutečnění.) Asistence je proto přiměřená jen v některých sférách - nejvíce je

potřebná při vyřizování úředních formalit, při osvojování nového jazyka, při hledání bytu a práce. Uprchlíky je třeba považovat za své právně odpovědné lidi schopné samostatného rozhodování. Bylo by ideální, kdyby podporu uprchlíkům u nás poskytovali lidé, kteří dobře znají kulturu země, odkud uprchlíci pocházejí, nebo kdyby z ní sami vzešli.

2.1.9. Romská rodina.

Rómové přišli do Evropy z Indie, kde se společnosti dělí na kasty již více než tři tisíce let. Ve své původní vlasti patřili mezi kasty nejnižší, mezi tzv. nedotknutelné. Vykonávali nejpodřadnější práce (sběrači dřeva, odklízeči mrtvol, odklízeči odpadků), nesměli se vzdělávat a nesměli se dotknout nikoho z vyšší kasty. Už v Indii byly v jejich společenském postavení rozdíly - někteří byli hudebníky, akrobaty, cvičiteli zvířat, chovateli koní, což je mírně zvýhodňovalo proti ostatním příslušníkům stejné kasty. Kočovali už v Indii kočovnictví jim všude bránilo splynout s ostatním obyvatelstvem. Z Indie se stěhovali postupně, v mnoha vlnách. Důvodem byla nemožnost uživit se z tamních zdrojů. První vlna Rómů se začala pohybovat na sever krátce po příchodu Slovanů do středoevropského prostoru, tj. před koncem prvního tisíciletí n.l. Do jižní Evropy se Rómové dostali až ve 12. a 13. století. Některé skupiny Rómů se dodnes nazývají podle míst, kde se při svém pohybu napříč kontinentem nadlouho zastavily. Například Olaši se jmenují podle bývalého knížectví v Rumunsku které sahá, až do 15. století se pohyb Rómů zastavoval na Balkáně, teprve potom začali proudit do střední a západní Evropy.

Počet Rómů v populaci bývalé ČSFR se odhadoval na 300 000 až 500 000, jen něco přes sto tisíc se jich ale při posledním sčítání lidu přihlásilo k romské národnosti. Oficiální údaje o jejich počtu jsou málo věrohodné, protože ne všichni jsou zapsáni v matrikách a ne všichni mají občanské průkazy. Odhaduje se, že se jejich počet v posledních desetiletích u nás zdvojnásobuje s každou další generací.

Sami sebe nepovažují za jednolitě etnikum. Etnografové udávají, že u nás žije nejméně šestnáct romských kmenů a považují rivalitu mezi nimi za stejně vážný sociální problém jako napjaté vztahy mezi Rómy a neromskou společností. Rómové svůj postoj k jiným Rómům řídí podle kmenové příslušnosti. Nejvyšší prestiž mezi Rómy mají příslušníci kmenů, jež vykonávají nejprestižnější povolání (hudebníci) a mají nejsvětější barvu pleti. O kmenech tmavých a společensky neoceňovaných si ostatní Rómové udržují předsudky, například o nich tvrdí, že jedí psy a kočky, i když to není pravda.

Staletí života na okraji většinové společnosti modifikovala jejich kulturu. V romské kultuře se dají najít prvky přejaté od většinové společnosti, vedle níž žijí, včetně přejatých slov. Toto přejímání bylo někdy jen ochranným zabarvením, které

mělo udržet původní zvyklosti. Velmi houževnatě se u Rómů například udržuje víra v posmrtný život a víra v návrat zemřelých mezi živé. Proto je třeba držet u mrtvého stráž až do pohřbu - živí se tak brání nepřijemnostem, které by jim mohl způsobit zemřelý. Původní náboženství Rómů je animistické, v přírodě vidí ne jednoho boha, ale množství skrytých sil. Pokud přijímají křesťanství, mají k Bohu mnohem osobnější vztah než „nerómové“. Nepovažují za nutné se k Bohu obracet prostřednictvím církevního hodnostáře. V současnosti však slábnou jak jejich původní náboženské představy, tak vliv křesťanství. Udržují se některé magické praktiky v léčitelství a v zajišťování mužovy lásky (žena dá např. mužovi sníst jídlo s odřezky vlastní kůže). V romských pohádkách a pověstech je častý motiv Róma, který přelstil příslušníka většinové společnosti. Principy křesťanské morálky, na nichž staví své normy většinová společnost, jsou jim vzdálené a obtížně pochopitelné.

Jen malá část Rómů se u nás společensky integrovala. Integrovaní Rómové se ke svému původu nechtějí znát. Jsou v situaci emigrantů do jiné kultury, chtějí co nejdříve přestříhnout „pupeční šňůru“, která je váže k původnímu etniku, aby mohli splynout s většinovou společností. Tito integrovaní Rómové jsou jen minimálně motivováni k tomu, aby pomáhali jiným Rómům k lepšímu společenskému uplatnění. Většina Rómů má jen nejnižší vzdělání, vykonává jen nejméně kvalifikované práce, má nejmenší příjmy, nejhorší byty, mnoho jich žije pod hranicí životního minima. Rómové vykazují mnohem větší nemocnost a úmrtnost ve všech věkových skupinách než neromská populace. Rómské děti mají více zdravotních a smyslových vad než děti neromské. Mnohem častěji nevyhoví nárokům základní školy, takže navštěvují školy zvláštní, někde jsou do nich zařazovány bez podrobnějšího zkoumání. (Testy měřící úroveň rozumových schopností jsou pro ně v naprosté většině nepřiměřené, proto i psychologické vyšetření nemusí způsobit dítěte pro školu hodnotit správně.)

Základní jednotkou romské společnosti je fajta - rod. Příbuzenská struktura fajty je nepřehledná, proto je fajta obtížně ohraničitelná. Všichni pozorovatelé tvrdí shodně, že soudržnost fajty i užší rodiny je u Rómů mnohem vyšší než u „nerómů“. Vykládá se to tím, že kočující společnost mohla přežít jen pod podmínkou, že si její členové budou schopni za všech okolností maximálně pomáhat.

Romská rodina je výrazně patriarchální. Rodiče si více přejí syny než dcery. Pro romskou ženu je nejvyšší hodnotou mít děti, i v očích muže má žena hodnotu zejména tím, že má děti. Děti se rodí hned, jakmile je žena pohlavně zralá, někdy i v třinácti letech. (Tím se romské zvyklosti dostávají do rozporu s legislativou.) Je-li žena bezdětná nebo má-li jen málo dětí, je to pro ni ostuda. Není zvykem, aby žena) rozhodovala o tom, kolik má mít dětí. Rozhoduje muž. Ten od ženy očekává plodnost, a to co největší a co nejpočetnější. Neplodná žena může být mužem zapuzena a hanba pak padne nejen na ni, ale i na její příbuzné. (Proto je pro romské ženy nepřijatelná antikoncepce.)

Původní svatební obřad Rómů se jmenuje „mangavipen“. Vypadal tak, že ženich a jeho rodina zašli společně do domu nevěsty, domluvili čas a způsob obřadu, pak - po krátké době - následoval vlastní ceremoniál v domě nevěsty. Oddávajícím byl zpravidla nejváženější člen komunity. Snoubenci si slíbili věrnost. Pak následovala hostina se zábavou trvající do dalšího dne. Po jejím skončení odešla nevěsta do domu ženichova a stala se „bori“ čili snachou. „Mangavipen“ se někde udržel dodnes. Někde se po něm konal ještě občanský sňatek na místním úřadě, někde již ne. Je pozoruhodné, že například kladenští Rómové, kteří přišli do Čech ze Slovenska po 2.světové válce, drželi jednak „mangavipen“, po něm i sňatek občanský, při němž se přidržovali slovenských obyčejů (čepení nevěsty, její vykupování od rodičů, přítomnost družiček).

Po svatbě požívá větší svobody muž, jeho nepřítomnost v rodině se toleruje, toleruje se i jeho případná nevěra. Nevěra ženy je závažné provinění. Podezření z nevěry mohla od sebe žena v některých romských kmenech odvrátit magickým obřadem: odebrala se s mužem na hřbitov a tam o půlnoci přísahala nahá na kříž, že je věrná. Pokud se mužovo podezření ženy z nevěry potvrdilo, měl plné právo ji od sebe vyhnat.

V romských rodinách spolu běžně žijí tři i čtyři generace. Na výchově dětí spolupracují ženy. Dětství je ve srovnání s většinovou populací kratší. Rodina je pro Rómy vysokou hodnotou, možná vyšší než pro „nerómy“. To ovšem neznamená, že romské rodiny jsou stabilní. I v nich se vyskytuje stále více rozvodů a rozchodů, stabilita rodin je také výrazně ovlivňována nepřítomností některého z dospělých, který je ve výkonu trestu, či nepřítomností dítěte, které se dostalo z rozličných důvodů do ústavní péče. K tomu je nutné připočíst nemizující sklon Rómů k migraci.

„Přesto je romská rodina v naprosté většině případů fungující jednotkou a širší rodina, zvláště potom osoba matky, zůstává pro Róma často jedinou jistotou ve světě, který se mu mnohdy musí jevit jako nepřátelský. Typická romská matka, která podle sociálních pracovníků výchovně selhává u dětí staršího školního věku a mezi jejich 15.-18. rokem, bývá pro své děti, mladší sourozence a další příbuzné hluboko do jejich dospělosti jediným útočištěm v případě nouze. Z hlediska většinové společnosti ovšem můžeme být na pochybách, zda taková rodina plní své funkce společensky adekvátním způsobem, zvláště pokus jde o její vliv socializační, přičemž obsah tohoto pojmu by jinak definoval sociální pracovník a jinak Róm". Citujeme z práce bývalé kurátorky Rómů Chalupové,⁸ která zdůrazňuje, že většina romských rodin žije v tíživých materiálních podmínkách, jež vedou k tomu, že se Rómové cítí od dětství společensky nejistí a odmítaní, k pocitům bezvýchodnosti, k pocitu, že člověk nemá vliv na svůj osud a k následnému asociálnímu chování.

V materiálních podmínkách života Rómů se v dohledné době nedá očekávat obrat k lepšímu proto, že jejich kvalifikace je nízká a očekávaný vzrůst nezaměstnanosti se bude týkat především lidí jednostranně nebo málo kvalifikovaných. Není pochyb o tom, že Rómové jsou diskriminováni při přijímání do zaměstnání. A to je pouze jeden z projevů rasových předsudků. (Sociologický výzkum prováděný v evropských zemích ukázal, že tzv. „barevné menšiny" jsou při přijímání do zaměstnání všude diskriminovány, a to i v těch zemích, kde jazyková či vzdělanostní úroveň některé menšiny v průměru převyšuje úroveň většinové populace.)

Ještě vážnějším problémem bude silící tendence dělat z Rómů obětní beránky společnosti. Mnoha druhům společenských napětí se tak nabízí snadný svod. Protože se příslušníci romské menšiny zákonitě ocitají na okraji společnosti, mají i horší přístup ke vzdělání, k práci, mají větší nemocnost, větší kriminalitu a tím vším předsudky proti sobě potvrzují. Je prokázáno, že rasové předsudky jsou silnější v chudších zemích a všude sílí v obdobích ekonomických těžkostí. Předsudky proti odlišné rase jsou lidem vštěpovány velmi záhy, už tříleté americké děti všech ras volí pro hru z mnoha „barevných" panenek hlavně panenky „bílé". Již v předškolním věku americké děti připisují bílým pozitivnější vlastnosti než

---

⁸ Chalupová, J.: *Jaká je romská rodina?* Bulletin VÚSRP, Praha 1990.

barevným. Tyto předsudky v dalším individuálním vývoji zesilují, a to na obou stranách: „bílí“ si připadají stále hodnotnější a „barevní“ stále méně hodnotní. „Lidé, kteří byli dlouho nuceni žít v podmínkách podobajících se ghettu, jsou zvyklí na to, že se jich nikdo neváží a že s nimi nikdo nejedná běžným, slušným způsobem. Tito lidé necítí svou hodnotu, jejich sebevědomí je podkopáno. Sami se chovají jako občané druhého řádu. Tento jev se nazývá internalizovaný rasismus.“⁹

Hendikepovaná menšina může svůj hendikep přemoci jenom tak, že se její příslušníci dostanou do společensky významných pozic. Předpokladem dosažení těchto pozic je odpovídající vzdělání. Programy založené na zvýhodňování menšin v přístupu ke vzdělání (např. stanovením měkčích kritérií pro přijetí do škol) se neosvědčily. Absolventi takových programů mají značné těžkosti už ve škole a ještě větší po jejím absolvování. Za klíč k romské problematice považuji vzdělávací programy. Aby byly účinné, musí se do nich děti dostat co nejdříve a je nemyslitelné, aby přitom byla ignorována rodina. Nejen dítě, i rodinu (zejména matku) je třeba motivovat k tomu, aby aktivně participovala.

---

⁹ Helmer, J.: *Ethnic Minorities*. Přednáška na FF UK Praha, duben 1992

2.1.10. Idea funkční rodiny.

Výraz funkční rodina tu upřednostňuje před pojmem normální rodina, harmonická rodina, zdravá rodina a neklinická rodina. Všemi těmito tituly se teoretici snaží pojmenovat ten typ rodin, který tvoří nepostradatelný pól uvažování jak pro výzkumníky, tak pro praktiky zabývající se rodinami. Spolehlivých výzkumů funkčních rodin je zatím velmi málo. Zvláště takových, které jsou založeny na metodách přímého pozorování a pokrývají delší časový úsek. K výzkumům tohoto druhu jsou rodiny vybírány inzeráty a jsou zařazeny do zkoumaného vzorku poté, co projdou vylučovacími kritérii (nepřítomnost duševní nemoci, nepřítomnost záznamu v rejstříku trestů, žádný kontakt s policií, žádné vážné tělesné nemoci apod.). Proto lze považovat za přijatelné i označení neklinická rodina, klinické rodiny jsou definovány přítomností nějaké poruchy. Vychází se tedy z pojetí normy jakožto nepřítomnosti nemoci (poruchy) - připomeňme, že normu lze definovat i jako statistický průměr, i jako ideál (což by bylo v souvislosti s rodinou matoucí), i jako zvyklost. V době, kdy neexistuje závazný model rodiny, lze těžko konstruovat závaznou normu. Je nutno soustředit se na hlavní funkce rodiny, jimiž jsou výchova dětí (na místě prvním), pak uspokojování potřeb dospělých členů rodiny. Je zřejmé, že rodiny dosahují svých cílů různými cestami, proto je nepoužitelné i procesuální pojetí normy.

Používané metody, jimiž jsou většinou posuzovací škály, nemají vysokou spolehlivost a jsou kulturně špatně přenosné. Pro ilustraci zde uvedeme názvy škál použitých při výzkumu klinických i neklinických rodin Riskinem a Faunceovou,¹⁰ jež patří mezi nejpoužívanější nástroje a osvědčily se i u nás. Hodnotí se komunikace po zadání úkolu (např. popište, co se u vás stalo během minulého měsíce).

Posuzovatelů je více, přihlížejí i k mimoslovním charakteristikám sdělení. Posuzovatelé před výzkumem procházejí výcvikem a po jeho skončení se musejí v předem určené míře při posuzování modelových případů shodovat.

Jasnost versus nejasnost.

Pokračování v tématu versus změna tématu.

Zúčastněnost v komunikaci versus nedostatek zúčastněnosti v komunikaci.

Žádost o účast v komunikaci versus chybění žádosti o účast v komunikaci.

Výměna informací versus chybění výměny informací.

Souhlas versus chybění souhlasu.

Podpora versus chybění podpory.

Útoky versus chybění útoků.

Vysoká komunikační intenzita versus nízká komunikační intenzita.

Mnoho humoru versus chybějící humor.

Mnoho přerušování versus málo přerušování.

Mnoho smíchu versus málo smíchu.

Mluví všichni účastníci versus nemluví všichni účastníci.

Mnoho vstupování do řeči jiným versus málo vstupování do řeči jiným.

Mnoho tzv. čtení myšlenek versus málo čtení myšlenek.

Škály tohoto druhu se dají použít pro klasifikaci různě dlouhých jednotek komunikace. Nejmenší možnou jednotkou je operacionálně definovaný výrok jednoho člena rodiny, nejdelší jednotkou je debata rodiny od začátku výzkumného (terapeutického) sezení do jeho konce.

Před pokusem o shrnutí výsledků výzkumů funkčních rodin podotýkáme, že nelze zkoumat rodinu „samu o sobě“, neboť jakýkoli výzkumný projekt ovlivňuje dění v rodině. Bylo zjištěno, že i v neklinických rodinách zvyšuje účast na výzkumu počet a délku domácích diskusí, rodiče vyjadřují pocit, že domácí atmosféra se vyčistila, že mají lepší kontakt s dětmi, že se rodina lépe vypořádává s novými událostmi.

Ve vnitřních vztazích klinických rodin nacházejí posuzovatelé atmosféru nedůvěry, očekávání nepříjemností. Na chování, které je hodnoceno jako nepřátelské, se v těchto rodinách reaguje razantní nepřátelskou odvetou nebo bezpodmínečnou (často však předstíranou) kapitulací. Potřeby a přání členů rodiny jsou zhusta přijímány jako nepřijatelné, neoprávněné a jsou odmítány. Běžným jevem v klinických rodinách jsou ostré mocenské boje, jež někdy vedou k roztržení rodiny na dva tábory. V takovém ovzduší se nikomu netoleruje váhavost nebo nerozhodnost, obě strany vyžadují loajalitu. Vytváření koalic se považuje za zvlášť zhoubné, když překračuje generační hranici (rodič se např. spojí s dítětem proti druhému rodiči). Přes všechno vyžadované přizpůsobování, přes opakované

---

¹⁰ Riskin, J.- Faunce, E.E.: Family interaction scales. *Archives of General Psychiatry*, 22, 1970, 504-537

prosby a vyhrůžky zůstávají v klinických rodinách role nejasné, neurčité je i rozdělení odpovědnosti mezi členy rodiny. Odpovědnosti se pokud možno každý vyhýbá nebo ji chce někdo strhnout na sebe, přitom ji však neunes. Přes proklamovanou blízkost a vzájemnost se v klinických rodinách nacházejí známky distancovanosti, neangažovanosti.

Ve funkčních rodinách se naproti tomu očekává dobré za dobré. Členové rodiny na sebe berou ohledy a respektují se. Tyto rodiny jsou charakteristické pevnou koalici mezi rodiči, kterou žádný vnější vliv nedokáže trvale ohrozit. V rodině je jasná hierarchie odpovědnosti. Jedinečnost jednotlivců je hodnocena pozitivně. V rodině existuje rovnováha mezi intimitou a potřebou sdílení.

V komunikaci dysfunkčních rodin se zjišťuje mnoho protimluvů, nedorozumění, zmatků, neurčitostí. Je v ní také vysoká stereotypie, rodina se drží zaběhaných způsobů komunikace, neodvažuje se hledat nové způsoby. Ty aspekty skutečnosti, které neodpovídají rodinnému pojetí světa, jsou popírány nebo označeny za nepodstatné. Status quo je udržován pověrami, jež se týkají jak členů rodiny, tak cizích lidí, je v nich hodně negativních přívlastků. Magnetofonové záznamy komunikace v dysfunkční rodině jsou typické sekvencemi promluva - ticho - promluva - ticho. Promluvy proto působí jako monology. Komunikační iniciativa členů dysfunkčních rodin bývá nízká, v rodině se však může vyskytovat někdo, kdo se pokládá za jejího mluvčího a strážce rodinných pravidel. Ten pak ovládá pole, ostatní mlčí, nepřesvědčivě přitakávají, někdy se někdo agresivně postaví proti rodinné autoritě.

Ve funkčních rodinách naproti tomu mluví každý sám za sebe. Promluvy jsou jasné, přímé, adresované. Komunikace je živá, aktivní. Je v ní hodně dialogů, které plynule přecházejí od jedné dvojice k druhé. Rodina je otevřená pro nové myšlenky a nová řešení problémů. V komunikaci je hodně humoru. Sociální i jiná realita je rodinou interpretována nezkresleně, je zpracována pod vlivem rodinných tradic, které rodinu hodnotově orientují.

V dysfunkčních rodinách, které se dostávají do odborné péče díky svým problémům, bývá pozorováno nápadně mnoho negativních emočních projevů, od ironizování až k otevřenému a přímému napadání. V těchto rodinách byla pozorována i pozorovatelná nepochopitelná hluchota ke stavu krajní psychické nouze některého člena. V méně extrémní podobě má nezáměr podobu cynického

zlehčování signálů nepohody nebo nespokojenosti. Vyskytují se i neskrývané projevy beznaděje a zoufalství.

V rodinách funkčních je atmosféra pozitivnější. Lidé dávají najevo potěšení ze vzájemného kontaktu. Je třeba tu podotknout, že hodnocení emočních projevů vnějším posuzovatelem je velmi obtížné. Každá rodina má jinak nastaven svůj emoční termostat a určit hranici mezi přátelským popichováním a odmítavým ironizováním může spíše ten, kdo je dokonale zasvěcen do přediwa signálů, tedy člen rodiny. Mezi badateli panuje shoda v tom, že mimoslovní indikátory emocí (tón hlasu, mimika, pantomimika) jsou lepšími a citlivějšími ukazateli než samotný obsah řeči. Popis pouhého obsahu promluv působí i u dobře fungujících rodin stroze, z něho by se daly některé výroky klasifikovat jako nepřátelské, ve skutečnosti jsou však změkčovány mimoslovním doprovodem.

Dysfunkční rodiny zvládají i běžnou provozní rutinu domácnosti s obtížemi. Někteří členové rodiny z domácího provozu buď úplně vypadají, nebo dělají něco jiného, než je právě potřeba (z hlediska ostatních). V dysfunkční rodině nejsou jasné kompetence. Vyhlašují se požadavky, jimiž se nikdo neřídí.

Funkční rodina zvládá domácí provoz hladce, bez velkého dohadování. Závažnější záležitosti rozhodují rodiče, a to tak, že se oba drží dohodnutého řešení, i když jejich výchozí názory mohly být různé. V některých sférách je dětem dovoleno, aby s rodiči diskutovaly a při konečném rozhodování je na přání dětí brán ohled.

Vypočítané charakteristiky funkčních a dysfunkčních rodin jsou polární. Nevyplývá z nich, že například funkční rodiny nemají spory, nemají komunikační nejasnosti, nemají rigidní stereotypy, takových projevů je však relativně méně, nepřevažují. Snad nejpodstatnější je ve funkčních rodinách vědomí nutnosti kooperovat, vnímání potřeb členů rodiny a vyhýbání se negativnímu nálepkování. (Když se někdo projevuje z hlediska rodiny nepříznivě, je to vysvětleno a omluveno tak, aby nebylo poškozeno sebehodnocení osoby, o kterou jde).

Z Riskonova výzkumu funkčních rodin stojí ještě za citaci kvalitativní popis vztahů mezi rodiči a dětmi, který původně nebyl předmětem šetření, jež však výzkumníci zformulovali v diskusích následujících po kvantitativním vyhodnocení záznamů rodinné interakce:

Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání.

Děti nemusí nutně rebelovat, aby v rodině dosáhly autonomie.

Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítěte nesouhlasí.

Rodiče se mohou zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství.

Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela jasná.

Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování.

Pokud se rodič v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují.

Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají meze tohoto vzdorování.

Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.

Rodiče vyjadřují ambivalentní postoj k postupující nezávislosti svých dětí.

Ne všechna kritéria navržená k rozlišení funkčních a dysfunkčních rodin mezi nimi skutečně diferencují. Olivieriová a Reiss¹¹ například s překvapením zjistili, že jejich dimenze rodinného vztahu k společenské realitě (konfigurace, koordinace a uzavřenost - viz kapitolu Rodinná síť a rodinná koncepce sociální skutečnosti) nejsou schopny odlišit rodiny funkční od rodin dysfunkčních. Proto tyto autoři doporučují rezervovaný postoj ke všem modelům rodinné patologie, které nejsou ověřeny výzkumem neklinických rodin. Dá se předpokládat, že výše načrtnuté ostré rozdíly mezi funkčními a dysfunkčními rodinami bude výzkum stírat a bude objevovat stále více „normálního“ v „nenormálních“ rodinách i naopak. Statický významný rozdíl v kvantitativních znacích bude pravděpodobně nahrazován strukturálním popisem interakčních vzorců, a z takového výzkumu vyplyne propracovanější typologie rodin než je pouhá polarita mezi rodinami funkčními a dysfunkčními.

Již v současném písemnictví se objevují pokusy o kvalitativní odstupňování funkčnosti rodiny. Beavers¹² například mezi oběma extrémy (které nazývá optimální rodiny a rodiny dysfunkční) rozeznává ještě rodiny adekvátní a rodiny průměrné. Optimální a adekvátní rodiny považuje autor za funkční, tzn. plnící hlavní funkce, které má rodina mít.

---

¹¹ Olivieri, M.E. - Reiss, D.: *Family Styles of Construing the Social Environment*. In: Walsh, F. (ed.) *Normal Family Processes*. Guilford Press, New York 1982

¹² Beavers, W.R.: *Healthy, Midrange and Severly Dysfunctional Families*. In: Walsh, F. (ed.) *Normal Family Processes*. Guilford Press, New York 1982

V adekvátních rodinách je zřetelné oddělování mužské a ženské role. Muž je velmi pracovně angažován, poskytuje rodině materiální podporu, má víc společenských kontaktů než žena. Žena se v tomto typu rodiny věnuje hlavně domácím záležitostem a cítí se jimi být poněkud přetížena. Mívá obtíže s únavou, s váhou, občas mívá depresivní náladu, ne však takovou, aby to rodinu ovlivnilo. Sexuální styk je v těchto rodinách pravidelný, je uspokojivější pro muže než pro ženu. (Tento popis pozoruhodně odpovídá popisu naší typické městské rodiny podle Možného.)

Rodiny optimální se vyznačují pružnějším pojetím mužské a ženské role, manželé se mohou víc zastupovat, některé domácí práce, případně i zájmy dělají společně. Manželé dávají najevo potěšení ze vzájemného vztahu. Muž je jako v předchozím případě hodně pracovně angažován, to mu však nebrání v tom, aby dokázal ženě poskytovat emoční podporu a aby se zajímal o děti a trávil s nimi čas. Žena se v takové rodině cítí dobře a udržuje si dostatek svých vlastních společenských kontaktů. Často sexuálního styku mezi manželi je variabilnější než u rodin adekvátních, pohybuje se od několika kontaktů za týden po několik kontaktů za měsíc. Oba manželé mají ze sexuality potěšení. Jsou si věrni. Mají společné kontakty s jinými rodinami i s jednotlivými lidmi.

Rodinám adekvátním i rodinám optimálním velmi záleží na prospěchu dětí. V obou typech rodin jsou zájmy dětí prioritou. Společným znakem obou typů rodin je odpovědnost vůči zájmům a potřebám kohokoliv z širší rodiny.

Z výše uvedeného je zřejmé, že současný výzkum funkčnosti rodiny se soustřeďuje na schopnost členů rodiny efektivně spolu komunikovat, řešit běžné i výjimečné problémy, udržovat si doplňkové role, přiměřeně emočně reagovat a určovat meze dovoleného chování. Posuzování funkčnosti rodiny musí být vícedimenzionální.

3. Praktická část

Pro účast na mém šetření přicházelo v úvahu 84 odsouzených vybraných ve věznici Horní Slavkov a věznici Kynšperk Nad Ohří. Tito odsouzení splňovali kritéria, které jsem zadal. Z počtu 84 odsouzených mi poklesl počet na 63 odsouzených, kteří byli ochotni se na výzkumu podílet a vypracovat formulář dotazníku. Tři dotazníky jsem musel vyloučit z důvodu nedostatečného vyplnění.

Prvotní záměr byl, že jsem chtěl provádět výzkum ve vazební věznici na oddělení výkonu vazby ve Věznici Ostrov n/Ohří, což skončilo nezdarem, neboť žádost o povolení vstupu a provedení průzkumu zdejší ředitel věznice nepovolil.

Musel jsem se uspokojit s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody. Věk dotazovaných osob byl od 18ti do 24 let, s průměrem 21,5 roků. Při získávání informací pro šetření jsem použil metodu ve formě strukturovaného dotazníku, který měl celkem 18 položek rozdělených do dvou hlavních skupin. Dotazník vlastní konstrukce jsem zvolil proto, že dotazníky tohoto typu patří mezi základní poznávací metody psychologie a je jednou z hlavních forem získávání informací potřebných pro poznávání lidí. Dotazník je založen na introspektivní výpovědi zkoumaných osob. Dotazník byl vypracován ve dvou verzích. Jedna verze oslovuje civilní obyvatelstvo a druhá verze oslovuje odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody. Oba tyto dotazníky jsou součástí přílohové části bakalářské práce a jsou označeny jako příloha č. 1 a příloha č. 2.

Dotazníky byly zkonstruovány tak, aby se díky nim daly získat a zkoumat rozdíly pohledu široké veřejnosti a pohledu mladých odsouzených mužů ve výkonu trestu odnětí svobody. Oba dotazníky obsahovali podobné otázky na které se odpovídalo zakroužkováním ano, ne, nevím.

Nedostatečně jsem hodnotil to, že osobním kontakt s odsouzenými osobami a vliv jejich neochoty se podílet na vyplňování dotazníků. Z tohoto důvodu jsem se snažil respondentům vysvětlit, že podstatou dotazníku není snaha zjistit a klasifikovat míru jejich spokojenosti nebo nespokojenosti s podmínkami výkonu trestu odnětí svobody, ale je zaměřen na názor a dotazy kdy byli ještě ve věku adolescentů. Druhý dotazník je určen pro veřejnost, ale i s vyplňováním těchto dotazníků jsem měl problémy, neboť přemluvit respondenty o zhotovení dotazníku bylo dost vyčerpávající.

Dotazníky jsem vydraným osobám zadával ve spolupráci s pedagogem a psychologem věznice v osmi členných skupinkách. Dotazníky byly zadány na

klidné kulturní místnosti daného oddílu, přičemž každý z odsouzených seděl samostatně u stolku. Dotazníky byly zadávány odsouzeným v jejich osobním volnu po předešlé domluvě a jejich souhlasu. Na vyplnění dotazníku jim byl poskytnut čas 20 minut, ale některým stačilo i 10 min. Dále bylo připraveno pro každého odsouzeného na stole propiska, dotazník, obálka. Před samotným započítím si měli odsouzení přečíst dotazník a případné nejasnosti se zeptat hned, aby nevyrušovali ostatní. Nejvíce dotazů bylo k kde bylo uvedeno církev a charita. Odsouzeným bylo vysvětleno, že je to nestandardní pomoc. Jedná se o občanské, církevní a charitativní sdružení a organizace zaměřené na pomoc jedincům, kteří se dostali do konfliktu se zákonem. Poskytující různý rozsah sociálních služeb a sociální péče (např. ADRA, Diakonie Českobratrské církve, Český červený kříž, Armáda Spásy, Naděje, Azylové domy ...) – přispívající k integraci jedinců – pachatelů trestných činů opět do společnosti.¹³ Nadále bylo přistoupeno k samotnému vyplnění dotazníku. Po vyplnění dotazníku každý uložil dotazník do obálky a následně při odchodu z kulturní místnosti vhodil dotazník v obálce do urny. Tímto způsobem byla zaručena anonymita všech zúčastněných osob.

V civilním sektoru jsem si vybral okruh lidí kteří byli ochotni vypracovat tento dotazník. Anonymita byla zachována tím, že jsem od respondentů nevyžadoval věk respondenta a vyplněný dotazník vložil do obálky mezi ostatní vyplněné dotazníky, aby byla zachována jejich anonymita. Při tomto zpracování nebudou užity žádné osobní údaje, nedošlo ani k opsání či jinému způsobu okopírování k jejich pozdějšímu využití. Po zpracování do čísel a grafů budou tyto dotazníky rádně uloženy a později znehodnoceny proti dalšímu použití, nebo zneužití.

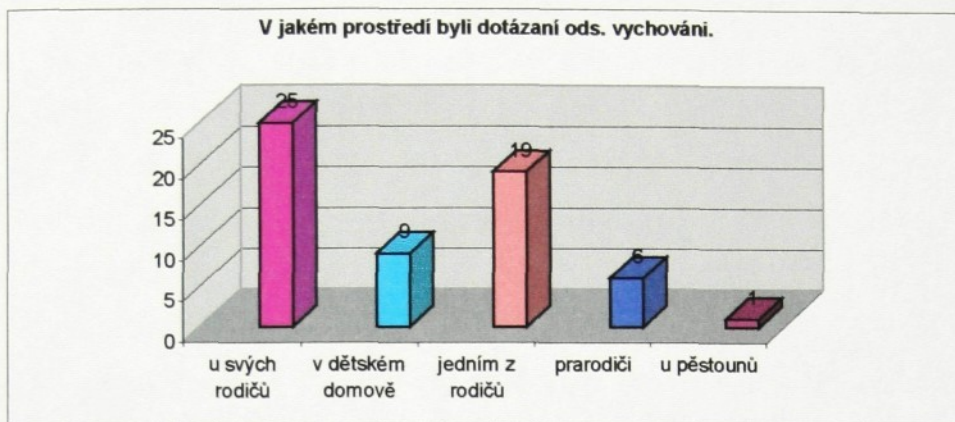
¹³ Černíková, V., Makariusová, V.: *Úvod do penologie*. Praha, Sociálně – právní institut, spol. s r. o. Most 1997

3.1. Práce v grafech a tabulkách.

3.1.2. Vyhodnocení dotazníků z řad odsouzených respondentů.

Graf. č. 3.1.1

Graf č. 3.1.2

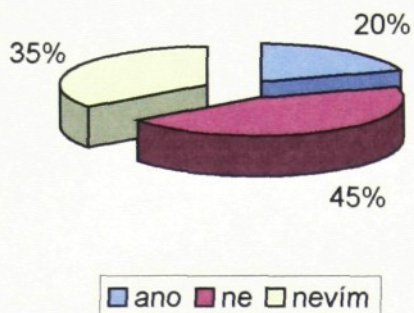

Graf č. 3.1.3

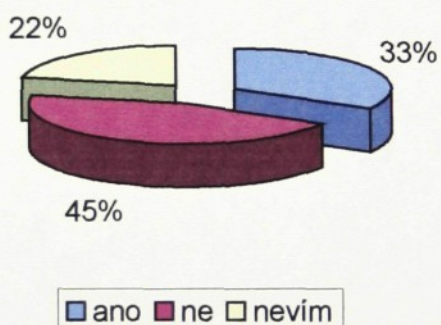
Graf č. 3.1.4

Byl někdo z vašich blízkých příbuzných soudně trestán.

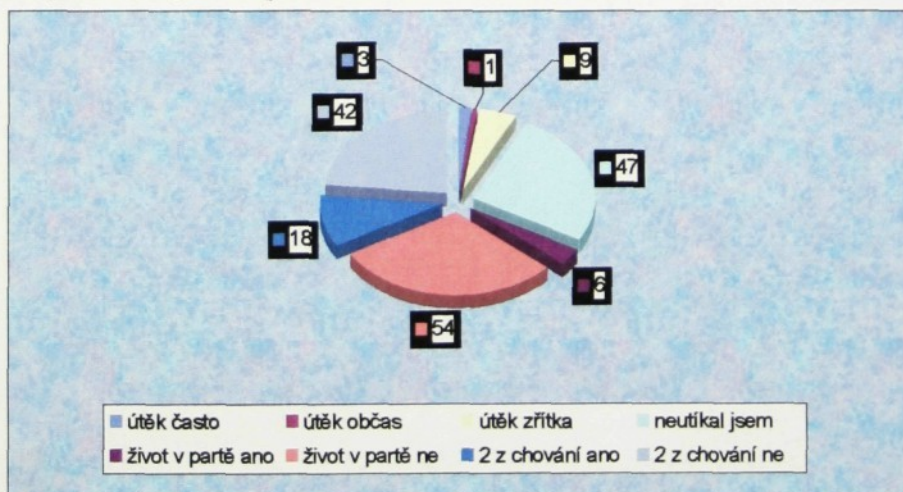
Graf č. 3.1.5

Požíval někdo z blízkých příbuzných nadměrně alkohol.

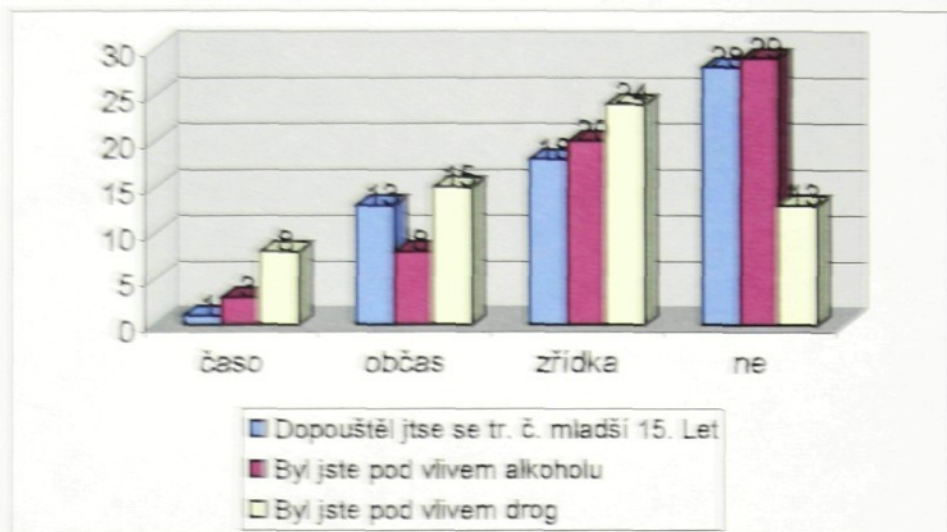
Graf č. 3.1.6

Útěky z domova, život v partě a snížená známka z chování.

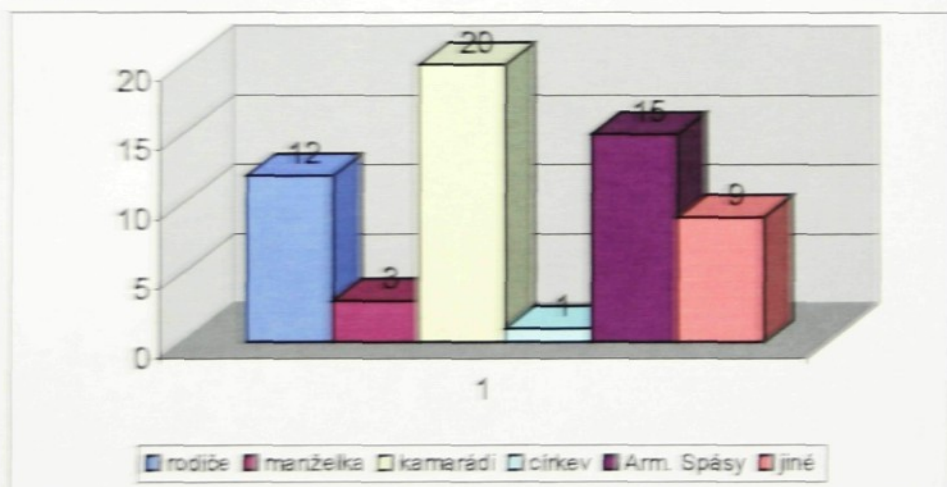

Graf č. 3.1.7 Graf se vztahuje k otázce č. 12, 13 a 14

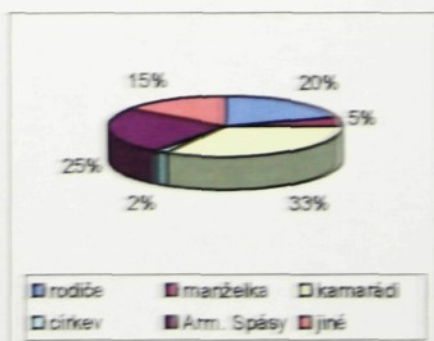
Graf č. 3.1.8

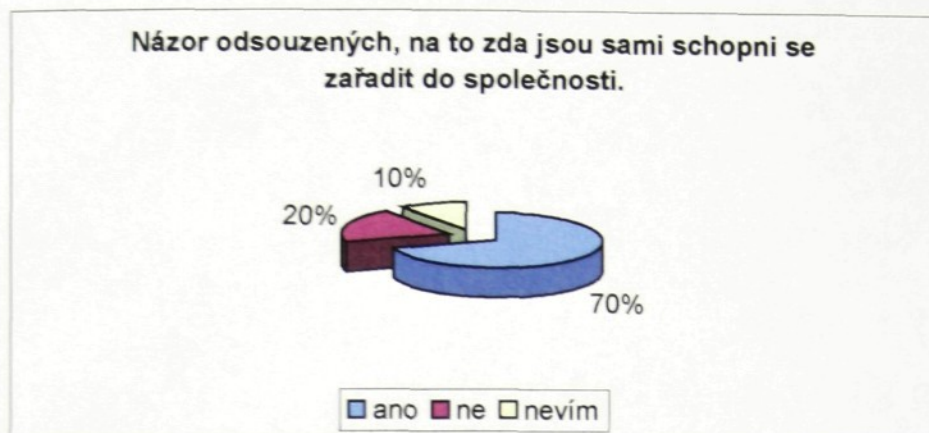
Tabulka ke grafu č. 3.1.8 a 3.1.8-1

Návrhy na změnu	Počet	%
Rodiče	12	20%
Manželka	3	5%
kamarádi	20	33%
církev	1	2%
Armáda spásy	15	25%
Jiné	9	15%
Celkem	60	100%

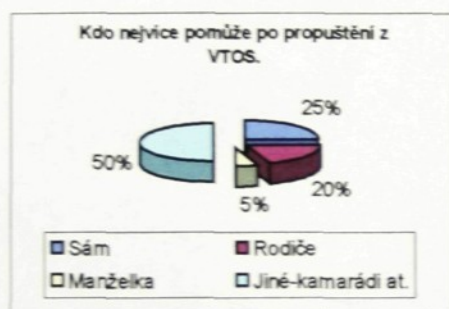
Graf č. 3.1.8-1

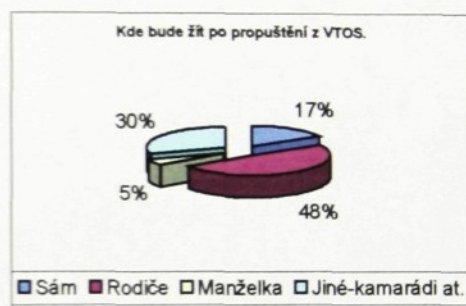
Graf č.3.1.9

Graf č. 3.1.10

Graf č. 3.1.10-1

Tabulka ke grafu č. 3.1.10 a 3.1.10-1

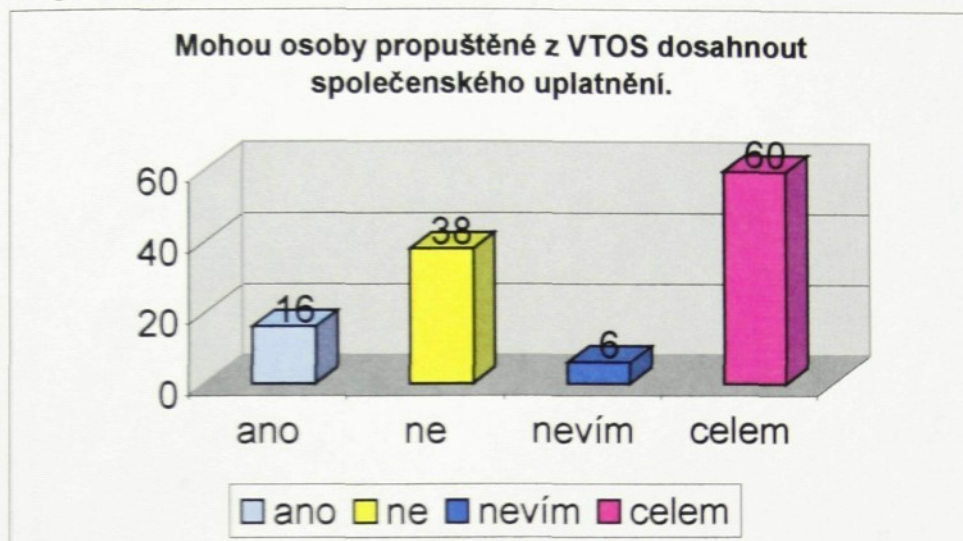
	Kdo nejvíce pomůže			Kde bude žít	
		%			%
Sám	15	25%	Sám	10	17%
Rodiče	12	20%	Rodiče	29	48%
Manželka	3	5%	Manželka	3	5%
Jiné-kamarádi at.	30	50%	Jiné-kamarádi at.	18	30%
CELKEM	60	100%	CELKEM	60	100%

3.2.3. Vyhodnocení dotazník široké veřejnosti.

Nejstaršímu respondentovi bylo 78 let a nejmladšímu 16 let. Nejvíce dotazovaných bylo dělnického původu, kteří jsou v důchodu, vedeni na úřadu práce, nebo zaměstnaných. Nejmenší počet byl vysokoškoláků.

Graf č. 3.2.1

Graf č. 3.2.2

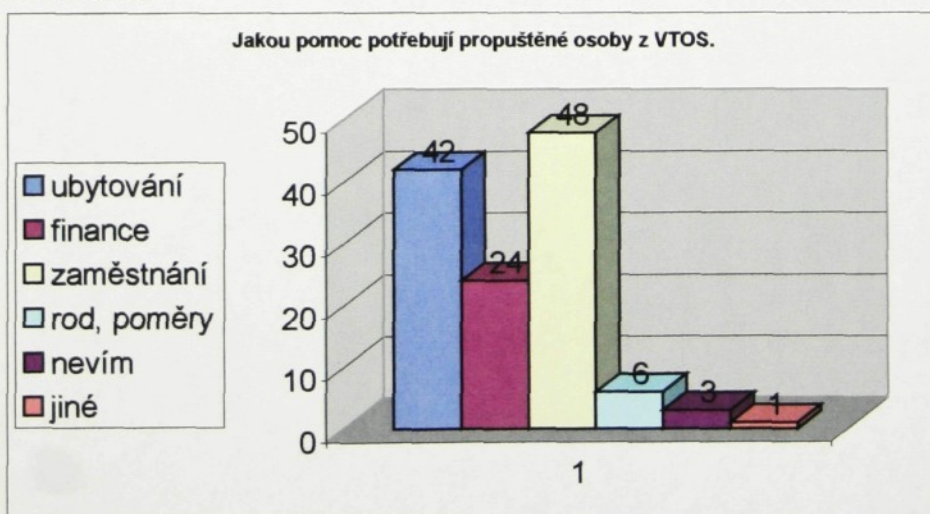
Graf č. 3.2.3

Graf č. 3.2.4

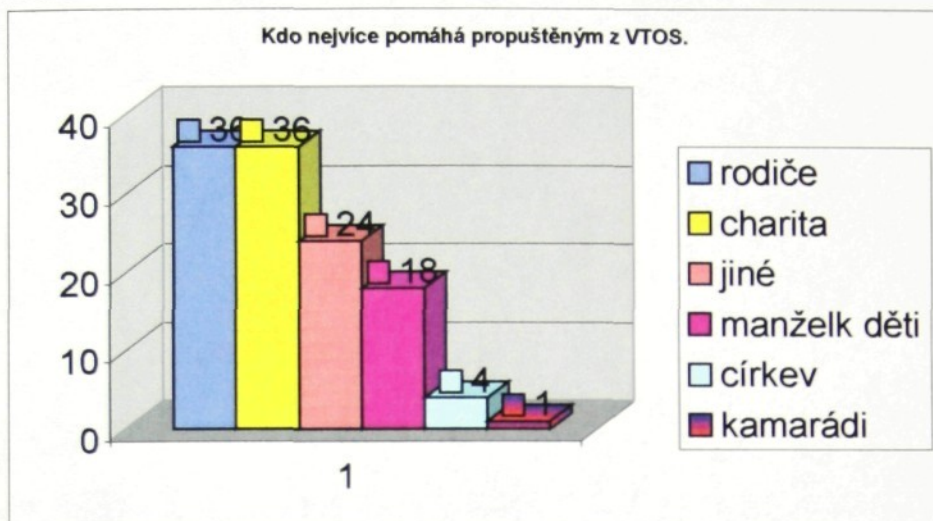

Graf č. 3.2.5

Graf č. 3.2.6

4. Cíl výzkumu

Snahou bylo zjistit postoje a názory na problematiku vliv rodiny a rodinného prostředí na kriminalitu mládeže v České republice u dvou skupin obyvatel, jedné která je tzv. za „mřížemi“ a druhé která na ně pohlíží z civilního sektoru. Zejména pak na preferenci jednotlivých složek této péče a celkovou informovanost. Poté na základě získaných informací konstatovat platnost či neplatnost stanovených hypotéz.

Celý výzkum byl zaměřen na dvě skupiny obyvatel České republiky. Základní rozdělení bylo dáno současnou situací každého jednotlivce a to zda je ve výkonu trestu odnětí svobody nebo nikoli. Tyto dvě skupiny se výrazně liší.

V první skupině se jedná o odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody. Jsou to osoby odsouzené za trestný čin a v současné době jsou izolováni od běžného civilního života. Tito lidé, s určitým stupněm protispoločenského chování, nedokáží ve větší či menší míře dodržovat a respektovat dané normy platné pro danou populaci. Přičemž míra porušování společenských norem se odráží v délce jejich trestu. Pravděpodobně se u nich, vzhledem k jejich dosavadnímu způsobu života, projeví zvýšený důraz na preferování vlastních potřeb a kritika, popřípadě odmítání státem řízených složek pomoci.

Ve druhé skupině jsou začleněny osoby, které nemají zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody. U těchto osob nebyl zaznamenán konflikt se společenskými normami a je tedy odůvodněné u nich předpokládat bezproblémové začlenění ve společnosti. V této skupině se pravděpodobně projeví neznalost dané problematiky, protože se s ní nikdy nesetkaly a na straně druhé je u nich předpoklad značného ovlivnění médií.

4.1. Porovnání postojů obou zkoumaných skupin.

Při vzájemném porovnávání výsledků výzkumu obou skupin, nacházíme údaje, které se dají předpokládat, ovšem objevují se zde i názory, které jsem neočekával.

Kupříkladu se dalo oprávněně očekávat, že odsouzení budou mít znalosti o poskytování různé péče. Toto nám výzkum jednoznačně potvrdil, ale nemají o něj velký zájem což dokázalo nic neočekávaného. Je přirozené, že mladí odsouzení se nepříliš zajímají o svojí budoucnost a ne příliš často nevyhledávají pomoc. Není ani překvapující kritické hodnocení této pomoci ze strany těch, jimž je určena. Neboť většina těch, jimž je pomáháno, se domnívají, že poskytovaná pomoc je

nedostatečná a že oni potřebují víc a možná proto volili v testu spoléhání se sám na sebe.

V případě skupiny druhé – široké veřejnosti bylo také odůvodněné předpokládat jistou základní znalost této problematiky. Čas od času je veřejnost informována o nějaké skutečnosti, která s sebou nese informaci o úskalích ve věznici a po propuštění z výkonu trestu, ale jak jsem poslouchal názory veřejnosti tak je spíše jednoznačný hovoří asi takto. „Nikdo je do vězení nenutil, nejspíš jsou tam právem. Dnes a denně posloucháme ve správách o násilí na starých lidech, krádeže a další“. Ve věznicích jsou různé mediálně zajímavé kauzy jako kupříkladu amnestie, nepokoje ve věznicích, známé kriminální případy apod., ve kterých je i částečně obsaženo něco o pomoci po propuštění. Tyto kusé informace mají potom za následek skutečnost, že veřejnost je rámcově informována, ovšem hlubší znalosti nemá. Toto se projevilo při názorech veřejnosti na účelnost této činnosti, kdy z výsledků vyplývá, že veřejnost má názor jaký jsem již uvedl.

V případě hodnocení důležitosti rodinného zázemí propouštěných pro jejich začlenění do běžného života se obě skupiny dotazovaných neshodly. Zde se jednoznačně prokazuje, že mají obě skupiny v současné době rozdílnou situaci, vychází ze stejného sociokulturního prostředí, ve kterém je tradičně rodina, ale mladí lidé volí kamaráda nebo sami sebe, ale rodinné zázemí je stavěno na čelní místo v hierarchii hodnot u veřejnosti.

Výrazná neshoda panuje též v názoru, zda se po propuštění z VTOS mohou bez závažnějších problémů začlenit zpět do společnosti. To že v obou skupinách se přiblížili k podobnému výsledku odsouzení uvedli, že rodina 20%, ale civilní respondenti předpokládají pomoc od rodiny ve 31% dotázaných. Tato mírná odchylka nám dává možnost domnívat se, že situace propouštěných mladých odsouzených z výkonu trestu odnětí svobody není bezvýchodná a při uplatnění vhodných postupů je možné tyto osoby začlenit.

Určitá rozdílnost názorů v obou skupinách panuje v názorech na samotné problémy propuštěných po ukončení výkonu trestu odnětí svobody. Obě skupiny se zde vzdáleně přiblížili, ale ke shodě nedošlo. Rodina a nutnost získat zaměstnání, ale veřejnost oproti odsouzeným také více prosazuje problémy s ubytováním. Z výzkumu vyplývá, že sami odsouzení tento problém tak palčivě nevnímají a pravděpodobně jej řeší v rámci samostatnosti, nebo kamarádství které získali během výkonu trestu odnětí svobody. Další problém sami odsouzení neudávají, pouze se okrajově zmiňují o nutnosti začlenit se. Důvody mohou být pro tuto skutečnost různé, buď nedůvěru okolí jako problém vůbec neuznávají nebo (dle názoru autora pravděpodobnější) odsouzení berou nedůvěru okolí jako nutné zlo, o kterém není třeba se zmiňovat, chceme-li stigmatizaci, které provází po určitou dobu propuštěné při pobytu „venku“.

Celkově informovanost o konkrétních otázkách v testu mi utvrzuje, že na civilním obyvatelstvu zanechává negaci sdělovací prostředky a odsouzení propuštění na svobodu do okolí respondentů je pouze v tom, že se převychovat nedají je utvrzuje.

5. Diskuse

Při hodnocení výsledků prováděného výzkumu se ukázalo zajímavé zjištění postojů laické veřejnosti, když většina respondentů odpověděla, že pomoc chce aby byly zřízeny speciální věznice pro mladistvé delikventy. Nadále chtějí snížit věkovou hranici, a to dle výzkumu na 13 rok trestní odpovědnosti.

Tento fakt se zdá obzvláště zajímavý v souvislosti s informovaností

veřejnosti a stoupající kriminalitou ve společnosti. Předpokládám spíše negativní postoje, popřípadě názory na tvrdší postih delikventů. V tomto duchu jsem také formuloval hypotézu, která se týká snížení věkové hranice.

Pro případnou další studijní práci této oblasti by bylo jistě zajímavé tuto skutečnost více prozkoumat a popřípadě dát návrh parlamentu o znovu projednání věkové hranice dětí páchající trestnou činností. Můžeme pouze spekulovat nebo se pouze domýšlet, jaké by byly názory veřejnosti jak je zacházeno s mladistvými delikventy ve výkonu trestu odnětí svobody a zda je pomoc která je jim poskytována nepřichází vniveč.

6. Závěr

V bakalářské práci jsem se zaměřil na problematiku týkající se kriminality mládeže a na vliv rodinného prostředí determinující výchovu mládeže a s tím související případnou trestnou činností.

Problematika rodinné výchovy a dětské delikvence mne zaujala natolik, že jsem se rozhodl ji zpracovat v bakalářské práci. S delikvencí dětí se setkáváme čím dál častěji. Děti mám velice rád a myslím si, že velká většina jejich poklesků a přestupků by se dalo a mělo zabránit.

Primární prevence by měla být zaměřena především na rodinu. Jde o to, aby se rodiče připravovali k plnění náročné rodičovské role, zvyšovali úroveň svých znalostí o problematice vývoje a výchově dítěte, o podmínkách a příčinách, které jej mohou narušovat, o věkových zvláštnostech dětí apod. Ke zvýšení "pedagogické kvalifikace" rodičů může významně přispět výchovné poradenství.

Není věnována dostatečná pozornost práci s rodiči dětí mladšího školního věku. Právě tito rodiče by měli být s předstihem informováni o nezbytných optimálních podmínkách pro vývoj osobnosti svých dětí. Myslím si, že pořádáním přednášek na téma "výchova dětí v rodině" pro rodiče starších dětí lze nejvýše dosáhnout toho, že si rodiče zpětně uvědomí, jakých chyb se dopustili, ale těžko je mohou napravit. V době dospívání dítě již více podléhá jiným mimorodičovským vlivům. Co rodiče nestihnou do 12 let dítěte, těžko v pozdějším věku dohoní.

Přednášková činnost by také měla být organizována pro vybrané skupiny rodičů a pro určité typy dětí. Není přece nutné zatěžovat rodiče, kteří přišli na rodičovské schůzky ZŠ, například přednáškou na téma "problémy dětí z neúplných rodin" či

"problémy dětí s vývojovými vadami", jestliže žijí v úplném manželství a jejich děti netrpí žádnými vývojovými poruchami.

Informační činnost výchovného poradenství by neměla být zaměřena jen na rodiče, ale i na samotné pracovníky, kteří s dětmi a mládeží přicházejí do styku, jako jsou pedagogové ZŠ, pracovníci VS ČR, policisté a další.

Absolventi pedagogických fakult jsou stále lépe připraveni pro vzdělávací úkoly, dobře zvládají didaktické metody, mají odborné znalosti.

Při přípravě mé teoretické části bakalářské práce jsem se setkal s faktem, že veškeré prapočátky kriminality mládeže pramení a pocházejí z rodiny.

Největší potíží mi činilo získat dotazníky a jejich správné vyhodnocení.

Předpoklad mé bakalářské práce o vlivu rodiny a rodinné ho prostředí na kriminalitu mládeže je myslím dostačující. Rád bych podotkl, že výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody pro mladé obviněné a odsouzené, by měl být až tou poslední instancí, co se týče mládeže. V předcházení kriminality mládeže by se mělo začít už v raném vývoji dítěte, důkazem je i má bakalářská práce „praktická část“.

7. Použité prameny

7.1. Použitá literatura

- 1) FERREIRA, A. J.: Family myth and homeostasis. *Archives of General Psychiatry*, 9, 1963, 32-40
- 2) HAWKINS, J. D. - FRASER, M.W.: Social Support Networks in Delinquency Prevention and Treatment. In: Whitaker, J.K. - Gabarino, J.(eds.), *Social Support Networks*. Aldine, New York 1983
- 3) GBELOVÁ, E.-NOVÁK, T.: *Co čeká a nemine neprovdané matky*. Mladý svět, 46, 1988, 18.
- 4) STEINGLASS, P.- BENETT, L. A. - Wolin, S.J. - Reiss, D.: *The Alcoholic Family*. Basic Books, New York 1987
- 5) JACOB, T.- SEILHAMER, R. A.: Alcoholism and Family Interaction. In: Jacob T.(ed.), *Family Interaction and Psychopathology*. Plenum Press, New York 1987
- 6) MONTOLVO, B.: Interpersonal Arrangements in Disrupted Families. In: Walsh, N.(ed.), *Normal Family Processes*. Guilford Press, New York 1982
- 7) Fisher, E. B. - Visser, J.S.: *Step Families*. Citadel Press, New York 1979.
- 8) CHALUPOVÁ, J.: *Jaká je romská rodina?* Bulletin VÚSRP, Praha 1990
- 9) HELMER, J.: *Ethnic Minorities*. Přednáška na FF UK Praha, duben 1992
- 10) RISKIN, J.- FAUNCE, E. E.: Family interaction scales. *Archives of General Psychiatry*, 22, 1970, 504-537
- 11) OLIVIERI, M. E. - REISS, D.: Family Styles of Construing the Social Environment. In: Walsh, F.(ed.) *Normal Family Processes*. Guilford Press, New York 1982
- 12) BEAVERS, W. R.: Healthy, Midrange and Severly Dysfunctional Families. In: Walsh, F.(ed.), *Normal Family Processes*. Guilford Press, New York 1982
- 13) ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V.: *Úvod do penologie*. Praha, Sociálně – právní institut, spol. s r. o. Most 1997
- 14) MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha 88-121
- 15) JELÍNEK, J., SOVÁK, Z.: *Trestní zákon a Trestní řád*. Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Hořínkové. B. a Tuláčka, Praha 1

- 16) ABDALLAOVÁ, N. a kol.: *Anglicko – český výkladový slovník*. vydání. Praha. Lidové noviny. 1998.
- 17) HARTL, P., HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha. Portál. 2000.
- 18) PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. a kol.: *Akademický slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha. Academia. 1995.
- 19) VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha. Portál. 1999.

7.2. Nepublikované zdroje

- 1) PUCOVÁ, V.: Přednáška *Rodina a vliv rodiny na kriminalitu*. Střední pedagogická škola Most 1998

1. Pojmosloví, statistické vyhodnocení kriminality mládeže

Prevence	- zákrok předem, ochrana předcházení narušení jedince nebo různých vztahů například v sociální oblasti poruchám chování, které jsou formou a projevem defektivitu zvláště u neporušené mládeže.
Mládež	- ve smyslu ontogeneze máme na mysli jedince ve věku od narození do dospělosti, jedná se o dovršení věkové hranice 18 nebo 21 let. Z právního hlediska je trestně odpovědný ten, kdo dovrší věku 15 let. Hranice trestní odpovědnosti je také v různých zemích různá. Pachatel ve věku 12 - 15 let je nazýván nezletilým. Od 15 let hovoříme o mladistvých.
Kriminalita	- a zločinnost je společný jev, kterým se rozumí souhrn trestné činnosti v určité oblasti za určité období. Kriminalitu mládeže chápeme jako součást celkové kriminality. Možno definovat jako patologický jev - tedy projev narušovaných vztahů ke společnosti, lidem a práci. Je to souhrn jednání mladistvých jehož důsledkem je porušení společenských zájmů na takovém stupni společenské nebezpečnosti, která je charakteristická pro trestný čin.
Trestný čin	- je takový čin, který je pro společnost nebezpečný, je spáchán úmyslně a má určitý stupeň ohrožení veřejného zájmu.

Delikt	- rozumíme opomenutí, provinění
Delikvent	- je označen ten, kdo se dopustil nějakého trestného činu - deliktu.
Drogy	- pro definici drogy existuje řada definicí. Nejčastěji lze drogu chápat jako látku ať přírodní nebo syntetickou, která má - psychotropní účinky, tzn. ovlivňuje vnímání a prožívání reality, působí na psychiku. Vyvolává závislost a má tendenci ke zvyšování dávek, záleží na toleranci každého jedince. Citát : "Každý máme svou drogu, záleží jen s jakou, kdy a v jakém množství se s ní setkáváme."

DOTAZNÍK

Tento dotazník je určen pro odsouzené, kteří se dostali do výkonu trestu odnětí svobody. Slouží ke zmapování jaké příčiny je vedli k tomu, že se dostali do rozporu se zákonem. Zda byla příčinou rodina, nebo poměry v kterých vyrůstali. Dotazník je dále zaměřen na to kdy se dostali poprvé do konfliktu se zákonem a v kolika letech.

Získaná data budou využita v bakalářské práci na téma „Vliv rodiny a rodinného prostředí na kriminalitu mládeže“.

Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Veškeré údaje, které v něm uvedete budou využity pouze pro předmětnou práci a v žádném případě nebudou poskytnuty k jiným účelům.

Autora dotazníku pouze žádám o pravdivé a odpovědné zodpovězení všech otázek.

Za vyplnění dotazníku předem děkuji.

1. Uveďte prosím svůj věk ?.....

2. Byl jsem vychováván :

u svých rodičů, do svých _____ let

v dětském domově, od svých _____, do _____ let

v domově mládeže, od svých _____, do _____ let

matkou, do svých _____ let

prarodiči, od svých _____ let

u pěstounů, od svých _____, do _____ let

3. Mám /měl jsem/ nevlastní rodiče :

a) otce

b) matku

c) matku i otce

4. Jaké bylo soužití vašich rodičů /pěstounů/: (zakroužkujte vyhovující)

a) spokojené (vzájemné porozumění)

b) průměrné (občasné nedorozumění a hádky)

c) neurovnané (časté nedorozumění a hádky)

5. Výchovný styl (působení) uplatňovaný vůči mě, hodnotím jako:

a) přísný, necitlivý, nárazový, trestající

b) přiměřeně náročný, laskavý, demokratický

c) nevšímavý, benevolentní, měl jsem volnost

6. Byl někdo z vašich blízkých příbuzných (otec, matka, sourozenci) soudně trestán:

ano, uveďte kdo:

ne

nevím

7. Požíval někdo z vašich blízkých příbuzných (otec, matka, sourozenci) nadměrně alkohol:

ano, uveďte kdo

ne

nevím

8. Měl jste někdy sníženou známku z chování:

ano, uveďte ve kterých třídách : .....

za co : .....

b) ne

9. Utekl jste někdy z domova:

a) ano ..... často - občas - zřídka

b) ne

10. Žil jste někdy po delší dobu v partě:

a) ano, uveďte v kolika letech

.....

b) ne

11. Dopouštěl jste se tzv. větších lumpáren, je myšleno mladší 15 let : (drobné krádeže, ničení a rozbíjení věcí apod.)

a) ano ..... často - občas - zřídka

b) ne

12. Byl jste již pod vlivem alkoholu, uveďte v kolika letech poprvé .....

a) ano ..... často - občas - zřídka

b) ne

13. Zkusil jste někdy drogy (medikamenty/prášky/, pervitin, čichání těkavých látek apod.)

a) ano ..... často - občas - zřídka

jakou drogu jste zkoušel: ..... klik Vám bylo let: .....

b) ne

14. V kolika letech jste se dostal poprvé do konfliktu se zákonem? .....

15. Co bude pro Vás nejdůležitější po ukončení výkonu trestu odnětí svobody?

.....

16. Kde po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody budete žít?

a) sám

b) s rodiči

c) s manželkou (přítelkyní)

d) jiné (ubytovna, kamarádi apod.) .....

17. Domníváte se, že se po ukončení výkonu trestu odnětí svobody dokážete bez problémů zařadit zpět do běžného života?

a) ano

b) ne

c) nevím

18. Kdo Vám dle vašeho názoru nejvíce pomůže po ukončení výkonu trestu odnětí svobody?

a) rodiče

b) manželka, družka

c) kamarádi

d) církev,

e) cherita (např. Armáda spásy)

f) jiné .....

DOTAZNÍK

Vážená paní, pane,

v rámci studia vysoké školy připravuji bakalářskou práci na téma „Vliv rodiny a rodinného prostředí na kriminalitu mládeže“. Cílem práce je zmapovat a popsat problematiku kriminality mládeže. Nezbytnou součástí práce je provedení průzkumu, za účelem zjištění postojů veřejnosti k této problematice. Obracím se tedy na Vás se žádostí o vyplnění tohoto dotazníku a zároveň Vás ujišťuji, že uvedené údaje budou použity pouze pro uvedenou práci a v žádném případě nebudou poskytovány k jiným účelům.

Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Autor dotazníku pouze žádá o pravdivé a odpovědné zodpovězení všech otázek.

Za vyplnění dotazníku předem děkuji.
Pavel Hadžega

1. Jste a) muž b) žena

2. Uveďte prosím svůj věk ..... let

3. Zaměstnání .....

4. Domníváte se, že osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody mohou dosáhnout opětovného společenského uplatnění?

a) ano b) ne c) nevím

5. Jaký máte názor na zveřejnění jména mladistvého který se dopustil trestného činu (třeba vražda)?

a) zveřejnit b) nezveřejňovat

6. Má vliv na kriminalitu mládeže rodina

a) ano b) ne c) nevím

7. Měli by se pro mladé delikventy zřídit speciální věznice?

a) ano b) ne c) nevím

8. Uved'te prosím věkovou hranici trestní odpovědnosti.

Věk delikventa: .....

**9. Jakou pomoc podle vašeho mínění propuštění z VTOS nejvíce potřebují?
(Můžete označit více odpovědí)**

ubytování
finanční
zaměstnání
urovnání rodinných poměrů
nevím
jiné .....

**10. Kdo dle Vašeho názoru nejvíce napomáhá propuštěným a v integraci zpět
do společnosti? (Můžete označit více odpovědí)**

rodiče
kamarádi
manželka, děti
církve
charitativní organizace (Armáda spásy, dům humanity apod.)
jiné .....